

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keel osakond

9. klassi õpilaste sõnavaratundmine

Magistritöö

Sirje Soop

Juhendaja PhD Kersti Lepajõe

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Sõnavara	6
1.1 Sõnavara ja selle jaotamise alused.....	6
1.2 Avara sõnavara olulisus	7
1.3 Sõnavara omandamine	8
2. Varem tehtud tööd	11
2.1 Sõnavarateemalised tööd	11
2.2 Õpikukeele uurimused	14
3. Uuring.....	16
3.1. Materjali kogumine ja testi koostamine.....	16
3.2 Testi katsetamine	18
3.2.1 Testi esimese osa tulemused	18
3.2.2 Testi teise osa tulemused.....	19
3.2.3 Testi esimese ja teise osa võrdlev analüüs	21
3.2.4 Testi analüüs	22
3.3 Testis osalejad ja küsitluse läbiviimine	23
3.4 Testi tulemused.....	23
3.4.1 Testi esimese osa tulemused	23
3.4.2 Testi teise osa tulemused.....	24
3.4.3 Testi esimese ja teise osa võrdlev analüüs	36
3.4.4 Koolide võrdlev analüüs	38
3.5 Järeldused	41
Kokkuvõte	45

Kirjandus	48
Materjali allikad ja lühendid.....	51
Vocabulary knowledge of 9th grade students. Summary	53
Lisa 1. Testi esimese osa tulemused.....	55

Sissejuhatus

Mitmekesine sõnavara on oluline oma mõtete täpseks väljendamiseks. Samuti aitab inimese rikas sõnavara mõista erinevaid tekste. Kooliõpilase jaoks on lai sõnavara oluline, et koolis paremini edasi jõuda: mida paremini õpilane teksti mõistab, seda lihtsam on tal selle sisu ära õppida. Seepärast on oluline, et õppematerjalid oleksid õpilastele keeleliselt jõukohased ja et õpilaste sõnavara arendamisega tegeletaks pidevalt.

Alates 1960ndatest on Eesti õpilaste sõnavaratundmist uurinud Viivi Maanso, Gerda Laugaste, Inger Kraav. Gümnaasiumiõpilaste sõnavaratundmisest on lõputöodes kirjutanud näiteks Pille Saar, Liina Säinast, Kadriliis Rämman. Esmakursuslaste keeleoskust on Haridus- ja Teadusministeeriumi palvel uurinud Tartu Ülikooli uurimisrühm (Martin Ehala, Krista Kerge, Kersti Lepajõe, Kadri Sõrmus).

Loodusainete õpikute keelekasutuse kohta on Tartu Ülikoolis kirjutanud magistritööd Liisa Tepp ja Kärt Talsi, kelle tööd valmisid Haridus- ja Teadusministeeriumi õpikukeele uurimuse raames. Õpikute keelekasutust on uurinud ka Krista Kerge ja Helin Puksand.

Siinse magistritöö eesmärk on uurida 9. klassi õpilaste sõnavaratundmist. Uuritavaks rühmaks on valitud 9. klassi õpilased, sest nende kohustuslik koolitee on läbi saamas: nad peavad aru saama teabe- ja tarbetekstidest ning suutma end selgelt ja asjakohaselt väljendada (PRÕK). Uuritavad sõnad on valitud 9. klassi humanitaarainete õpikute sõnastikest. Töö on aktuaalne, sest varem ei ole uuritud, kui hästi on põhikooli lõpetajad omandanud sõnavara, mida nad vähemalt õpikute sõnastike põhjal peaksid tundma.

Küsitlusse valitud sõnad ei sisalda termineid, sest terminid kuuluvad erialakeelde ja neid ei lähe inimestel igapäevaselt vaja. Küsitlusse valitud sõnu läheb igapäevaselt vaja, seega võiksid need kuuluda õpilaste aktiivsesse sõnavarasse. Arvatavasti ei tea õpilased kõiki sõnu. Tulemuste analüüsimisel peaks selguma, milliseid sõnu õpilased ei tea ja milliste sõnade õpetamisele tuleb koolis rohkem tähelepanu pöörata.

Töö teoreetiline osa koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate sellest, mis on sõnavara ja kuidas seda jaotatakse ning miks on oluline omada avarat sõnavara. Samuti kirjutan esimeses peatükis sõnavara õpetamisest ja omandamisest. Töö teises peatükis annan lühikese ülevaate varem tehtud sõnavarateemalistest uurimustest ja õpikukeele uurimustest.

Töö kolmas peatükk on empiiriline ja koosneb mitmest alapeatükist. Esimeses alapeatükis kirjeldan materjali kogumist küsitluse jaoks ja testi koostamist. Teises alapeatükis kirjutan testi katsetamisest emakeeleolümpiaadil ja saadud tulemustest. Kolmas ja neljas alapeatükk on küsitluse läbiviimise kohta ning sisaldavad saadud tulemuste analüüsi. Viimasel peatükis olen teinud järeldusi saadud tulemuste kohta.

1. Sõnavara

1.1 Sõnavara ja selle jaotamise alused

Õigekeelsussõnaraamatu järgi on sõnavara ehk leksika keele sõnade kogum (ÕS). Seletav sõnaraamat avab mõistet põhjalikumalt: sõnavara koosneb kõigist mingisse keelde, murdesse või ühe isiku keelepruuki kuuluvatest sõnadest ja püsiühenditest (EKSS). Siinses töös on sõnavarale lähenetud kui ühe isiku keelekasutusse kuuluvatele sõnadele.

John J. Pikulski ja Shane Templeton (2004: 1) toovad oma artiklis välja, et ühe inimese sõnavara koosneb sõnadest, mida ta kasutab ja millest aru saab. Sõnu kasutatakse rääkides ja kirjutades, sõnadest saadakse aru lugedes ja kuulates. Lisaks jagatakse sõnavara suuliseks ja kirjalikuks: suulisesse sõnavarasse kuuluvad rääkimisel ja kuulamisel kasutatavad sõnad, kirjalikku vastavalt kirjutamisel ja lugemisel kasutatavad sõnad. Esimestel eluaastatel areneb kiiremini suuline sõnavara, kirjalik sõnavara hakkab arenema pärast lugema õppimist. (Pikulski, Templeton 2004: 1–2)

Ka eesti autorid on oma töödes välja toonud, et ühe inimese sõnavara koosneb sõnadest, mida ta kasutab ja millest aru saab, aga on oma käsitlustes jaganud need sõnad aktiivseks ja passiivseks sõnavaraks. Aktiivse sõnavara ehk kõne- ja kirjutamissõnavara hulka loetakse kõik sõnad, mida inimene kasutab kõnes ja/või kirjas. Passiivseks sõnavaraks ehk lugemissõnavaraks loetakse sõnad, mida inimene ise oma keeles ei kasuta, kuid mille tähendusest ta kindlas kontekstis saab aru. (Tuulik 1990: 4; Õunapuu 1992: 318; Saarso 2000: 15; Oder 2012) Passiivse ja aktiivse sõnavara suhe on 3:1, aga ranget piiri aktiivse ja passiivse sõnavara vahele tõmmata ei saa, sest sõnu, mis on iseseisvalt omandatud, teatakse sageli osaliselt, neile antakse ühekülgne või meelevaldne tähendus, ei tunta nende reksiooni või ortograafiat (Tamm 1975: 7; Tuulik 1990: 4; Õunapuu 1992: 318).

Sõna tähenduse tundmine ei tähenda veel, et sõna kuulub aktiivsesse sõnavarasse (Õunapuu 1992: 319). Aktiivse sõnavara hulka võib arvata need sõnad, mille puhul

teatakse täpset tähendust, ka põhilistes tähendusvarjundites, teatakse ortograafiat, muutmist ja rektsiooni ning sõna fraseoloogilist tingitust ja fraseoloogilise seostamise võimalusi (Laugaste 1962: 4). Kristi Saarso (2000: 24) lisab, et sõna aktiivseks taasloomiseks peab teadma ka sõna hääldust, muutmist, stiilivärvingut, semantilisi suhteid muude sõnadega ja suhet tähistatava välismaailma objektiga.

1.2 Avara sõnavara olulisus

Sõnavara olulisust rõhutab juba Johannes Aavik (1940), sest keele väljendusvõime, rikkus, mitmekülgsus, peenus ja paindumus olenevad peamiselt just sõnavarast. Aaviku meelest peaks sõnavaraõpetus olema üheks eesti keele kursuse osaks. (Aavik: 1940: 169) Sageli aga samastatakse keeleõpetus grammatika ja ortograafiareeglite õpetamisega ning sõnavara õpetamisele ei pöörata piisavalt tähelepanu (Laugaste 1962: 3). Jim Scrivener (2011: 187) toob välja, et ainult sõnade abil on võimalik tähendust edasi anda, ainult grammatikast pole aga kasu. Piiratud sõnavara ei võimalda end täpselt väljendada ega teha üldistusi, tähendab tegelikkuse poolikut tunnetamist ja mõistmist (Laugaste 1962: 3; Scrivener 2011: 187). Kui vähese sõnavaratundmise tõttu ei saada aru võtmesõnadest, tekivad raskused teksti mõistmisel ja teadmiste omandamisel (Tamm 1975: 5; Õunapuu 1992: 318; Kieffer, Lesaux 2007: 134).

Õpilase jaoks on korrektse, sõnavaralt rikka ja täpse keele kasutamine oluline ainete täielikumaks omandamiseks ning rikas keel on aluseks heale õppeedukusele (Laugaste 1962: 3; Kraav 1967: 3; Õunapuu 1992: 317–318). Sõnavaratundmise ja õppeedukuse korrelatsiooni on näidanud mitmed katsed (Laugaste 1962: 24). Inger Kraav, kelle katse 6.–11. klassi õpilastega samuti näitas, et sõnavaratundmine ja õppeedukus on korrelatsioonis, toob välja, et sõnavara mõjutab ka üldine lugemus. Lisaks toob ta välja, et laialdased teadmised mõjuvad positiivselt sõnavara arengule, suur sõnavara aga võimaldab paremini mõista erinevaid tekste. (Kraav 1969: 273, 278) Jaan Miku (1980) arvates tuleks õppedukuse parandamiseks arendada sõnavara, sest tugev seos on leitud ka sõnavara ja vaimsete võimete arengutaseme vahel. Ta lisab, et ei saa kindlalt väita, kas sõnavara rikastamine arendab vaimseid võimed või on vaimsed võimed eelduseks

sõnade omandamisele, aga kuna esineb korrelatsioon, siis võib järeldada, et sõnavara rikastamine soodustab vaimsete võimete arengut. (Mikk 1980: 42)

1.3 Sõnavara omandamine

Laste keelelises arengus eristatakse nelja perioodi: keele-eelne areng, ühesõnaliste väljendite periood, esimeste sõnakombinatsioonide periood ning liht- ja liitlausete arenemise periood (Argus 2003: 27). Väikelapsed alustavad keele õppimist sõnade õppimisest. Sõnu kuulevad lapsed neid ümbritsevate inimeste kõnest. Lapsed peavad esmalt eristama sõnu, siis tegema oletusi sõna tähenduse kohta ja jätma meelde, kuidas seda lauses kasutati. Esialgu võivad lapsed uusi sõnu kasutada liiga laias või liiga kitsas tähenduses. Sõna liiga laias tähenduses kasutamine võib olla põhjustatud sellest, et laps ei tea õiget sõna ja kasutab kõige lähemat sarnast sõna, näiteks kui laps on õppinud ära sõna *koer*, võib ta seda kasutada ka lehmale ja lambale viitamiseks. Kui laps õpib sõnu juurde, muutub tema sõnakasutus täpsemaks. (Clark 1995: 1–2, 16, 21, 33, 35)

Kooli tulles on lapsel olemas igapäevane põhisõnavara (Laugaste 1962: 3). Koolieas puutuvad lapsed aastas kokku kuni 10 000 uue sõnaga, aga aktiivsesse sõnavarasse jõuab sellest ainult osa (Saarso 2000: 16). Kool peab õpilaste sõnavara arendama seoses koolis omandatavate teadmistega, seega kuulub sõnavaraõpetus iga aine õpetamise juurde (Janno 1957: 3–4; Kraav 1967: 3; Uusen 2002: 85). Kui sõnade õpetamiseks ei tehta süstemaatilist tööd, võivad sõnade tähendused jääda õpilaste jaoks ebatäpseteks või ühekülgeteks või jääb sõna hoopis õppimata (Aavik 1940: 169–170).

Peamine töö tähenduste täpsustamisel ja sõnade nihutamisel passiivsest sõnavarast aktiivsesse sõnavarasse tuleb teha emakeeletunnis. Sõnavara ei saa arendada üksikutes tundides, selleks tuleb teha teadlikku, läbimõeldud, süstemaatilist ja pidevat tööd juba nooremates klassides; õpilasi tuleb harjutada sõnu reeglipäraselt ja õiges tähenduses kasutama. (Janno 1957: 17; Laugaste 1962: 24; Kraav 1969: 278; Maanso 1975: 24; Õunapuu 1992: 319) Sõnadega võib tegeleda siis, kui need ootamatult esile kerkivad, aga on ebatõenäoline, et sel viisil õpitud sõnad jõuaksid aktiivsesse sõnavarasse

(Scrivener 2011: 188). Uued sõnad kinnistuvad aktiivsesse sõnavarasse vaid siis, kui sõnadega puututakse kokku korduvalt (Tuulik 1990: 8; Oder 2012).

Aktiivset sõnavara saab õpetaja koolis hinnata ja arendada õpilaste kirjatööde ja suuliste esinemiste põhjal. Passiivse sõnavara hindamine on palju keerulisem, aga õpetamise edukaks korraldamiseks peab õpetajal olema ülevaade õpilaste sõnavara mõlemast liigist. (Õunapuu 1992: 318) Ainult edasiandev sõnavara peab olema kooskõlas õpilase arengutasemega, seejuures tuleb silmas pidada, et õpilased teaksid ka „tavaliste“, sageli esinevate sõnade täpset tähendust (Janno 1957: 18; Tamm 1975: 6; Mikk 2003). Õpetajal tuleb otsustada, milliseid sõnu õpetada, sest ei ole mõtet kulutada aega nende sõnade õpetamisele, mille õpilased ise omandavad (Aavik 1940: 171; Kraav 1967: 3; McCarten 2007: 18).

Sõnade õppimine konteksti abil on loomulik ja võimaldab näha sõna tüüpilist ümbrust ning kasutusviise (Mikk 1980: 40; Thornbury 2004: 53). Ainult kontekstile lootma jäädes võib juhtuda, et sõna tähendust mõistetakse ühekülgsest (Aavik 1940: 169–170; Mikk 1980: 44). Sõnu õppides tuleks omandada põhitähenduse kõrval ka kõik sõna tähendusvarjundid (Vaigla 1940: 169; Mikk 1980: 40), sest konteksti mõjul võib sõna tähendus muutuda ja vajadusel tuleb õpilaste tähelepanu sellele juhtida (Saarso 2000: 26). Samas on ebareaalne, et sõna esmakordsel kohtamisel õpitaks ära kõik, mida sõna kohta teada on, seega tuleb teha valikuid, mida sõna kohta ühe korruga õpetada (McCarten 2007: 18).

Uute sõnade õppimine on mitmeetapiline: esmalt õpitakse ära tähendus ja uus sõna liigub passiivsesse sõnavarasse (Aavik 1940: 173; Kraav 1967: 3). Sõnavaraõpetus ei seisne aga lihtsalt õpilaste passiivse sõnavara suurendamises, vaid õpilane peab omandama oskuse sõnu kontekstis tarvitada (Vaigla 1940: 169). Selleks, et õpitud sõnad nihkuksid aktiivsesse sõnavarasse, tuleb neid korduvalt kohata ja ise rakendada (Aavik 1940: 173; Kraav 1967: 3; Thornbury 2004: 58). Kogu keele sõnavara on aga liiga suur, et üks inimene jõuaks selle omandada, seetõttu tuleb õpetamisel teha valikuid – vähemate sõnade hästi õpetamine on tulemuslikum kui paljude sõnade pealiskaudne õpetamine (Janno 1957: 4; Bromley 2007: 535; Scrivener 2011: 207; Oder 2012).

Valiku tegemisel tuleks arvestada, milliste sõnade puhul piisab passiivsest teadmisest ja millised sõnad tuleks omandada aktiivsesse sõnavarasse (Oder 2012).

Sõnade paremaks kinnistumiseks tuleb neid pidevalt korrata. Õpikutes küll korratakse sõnu, aga kuna õpikud sisaldavad palju erinevaid teemasid, on neis harva sõnu korratud piisaval arvul: uuringute põhjal peab sõna kohtama vähemalt viis-kuus korda, et toimuks sõna õppimine (Thornbury 2004: 58; Oder 2012). Üks võimalus sõna kordumiste arvu suurendada on kasutada sama tüvega ent erinevate liidetega sõnu (Mikk 1980: 44). Liidete tundmaõppimine on samuti osa sõnavaraõpetusest ja liidete tundmine võimaldab kasutusele võtta terveid sõnaderühmi (Õunapuu 1992: 327; Laugaste 1962: 11). Sõnade õppimisele aitaks kaasa ka see, kui õpikute lõpus oleks uusi ja võõraid sõnu sisaldavad sõnastikud, kust õpilased saaksid sõnu kontrollida (Aavik 1940: 173). Õpilased peavad omandama harjumuse sõnade kontrollimiseks sõnastiku abil, sest õpetaja ei jõua tunnis kõiki sõnu õpetada (Mikk 1980: 44; McCarten 2007: 2; Oder 2012). Anne Uusen (2002: 85) rõhutab, et ükskõik milline õpetamine viib paremate tulemusteni kui õpetamata jätmine.

2. Varem tehtud tööd

2.1 Sõnavarateemalised tööd

Eesti õpilaste sõnavaratundmist on põhjalikult uuritud alatest 1960ndatest (Viivi Maanso, Gerda Laugaste, Inger Kraav). Viimastel aastatel on kirjutatud mitmeid lõputöid kooliõpilaste sõnavaratundmise kohta (Pille Saare magistritöö „Sõnavara arendamine gümnaasiumi emakeeleõpetuses ilukirjanduse kaudu“; Liina Säinasti magistritöö „Riikliku õppekava läbivate teemade sõnavara tundmine abiturientide seas“; Kadriiis Rämmanni bakalaureusetöö „Sõnavara tundmine 10. ja 11. klasside õpilaste seas“), võõrsõnade tundmist on uurinud Kathy Sarapuu („Võõrsõnade tundmine gümnaasiumiastmes“). Esmakursuslaste keeleoskust, sealhulgas ka sõnavaratundmist, on testinud Tartu Ülikooli uurimisrühm.

Viivi Maanso on uurinud õpilaste sõnavara taset ning toob välja, et üldhariduskoolides ei ole suudetud kindlustada õpilaste väljendusoskuse rahuldavat taset: ülikooli sisseastumiskirjandites teevad õpilased palju vigu sõnavalikul, stiili ja kompositsiooni osas. Algelse lausestuse, rohketes kordustes ja asesõnade kasutamisel eksimise põhjuseks on õpilaste vähene sõnavaratundmine ja vähene oskus aktiivselt kasutada keele sõnavaralisi võimalusi. (Maanso 1960)

Gerda Laugaste uuris õpilaste sõnavaratundmist ja leidis, et nooremates klassides kasutavad õpilased kodusemat ja lihtsamat sõnavara, teadlikult hakkavad õpilased oma sõnavara mitmekesistama alates 7. klassist. Keskkooli vanemates klassides esineb keelekasutuses palju standardsõnu ja fraseoloogilisi stampe. Levinumate vigadena toobki Laugaste välja, et ei teata sõna täpset tähendust, eksitakse ortograafias ja rektsioonis, samatüveliste sõnade tähenduses ja lähedaste sünonüümide kasutamisel, moodustatakse meelevaldseid või tautoloogilisi sõnaühendeid ja liitsõnu, ei tunta sõna fraseoloogilist tingitust ega stiiliväärtust, kuhjatakse standardsõnu ja kasutatakse parasiitsõnu. (Laugaste 1962)

Inger Kraav uuris 1969. aastal, kuidas teavad 6.–11. klassi õpilased sõnu, mis esinesid juba 6. klassi õpikutes ja mida keskkooli lõpuks peaksid teadma kõik õpilased. Lisaks võõrsõnade ja vähem kasutatavate emakeelsete sõnade tundmise taseme vaatlemisele uuris Kraav ka sõnavara tundmise seost õppeedukusega. Uuringust selgus, et nii võõrsõnade kui ka vähem kasutatavate omasõnade puhul kuuluvad paljud sõnad õpilaste passiivsesse sõnavarasse, aga konteksti abita ei osata neile leida sünonüüme ja sõnade tähendust ei teata piisavalt täpselt, et sõnu saaks aktiivselt kasutada. Uurimuse tulemused näitasid, et õpilastel, kes tundsid sõnavara paremini, oli ka keskmine hinne kõrgem. (Kraav 1969)

Pille Saar uuris oma 2011. aasta magistritöös gümnaasistide sõnavaratundmist kohustusliku kirjanduse näitel. Tema töö eesmärgiks oli näidata, et ilukirjandus on sõnavara arendamiseks tõhus vahend. Uuringus kasutas ta 10. klassi kohustusliku kirjanduse teoseid. Teostest subjektiivselt valitud tundmatud sõnad koondas ta rühmadesse ja jaotas kolme testi vahel, kus õpilased pidid märkima, kas nad teavad, aimavad või ei tea sõna tähendust. Testis osales 137 vastajat 26 koolist. Teati 37% sõnadest, aimati 16% ja ei teatud 46%. Saar koostas ka kasulike sõnade loendi, kuhu valis 150 sõna, mida vähemalt pooled vastajatest ei teadnud. (Saar 2011)

Liina Säinast selgitas oma 2012. aasta magistritöös välja läbivate teemade põhisõnavara ja uuris, kui paljud abituriendid neid sõnu teavad. Ta otsis valdkonna tekstidest välja võtmesõnad, korduvad ja lihtsad sõnad jättis kõrvale. Valituks osutus 131 nimisõna, 31 tegusõna ja 36 omadussõna. Sõnade puhul pidid õpilased märkima, kas nad teavad, aimavad või ei tea sõna tähendust. Uuringus osales 113 vastajat 11 koolist. Teati 85%, aimati 11% ja ei teatud 4% sõnu. Säinast koostas nimekirja 35 sõnast, mida ei teatud või aimati, aga millega peaks aktiivsemalt tegelema. (Säinast 2012)

Kadriliis Rämmann kasutas 2013. aasta bakalaureusetöös Liina Säinasti välja selgitatud läbivate teemade põhisõnavara. Töö eesmärgiks oli mittekontekstuaalse märgistusmeetodiga uurida, kuidas teavad vastavat põhisõnavara 10.–11. klasside õpilased. Sarnaselt Säinasti uuringuga pidid ka siin õpilased märkima, kas nad teavad, aimavad või ei tea sõna tähendust. Uuringus osales 294 vastajat 22 koolist. 11. klassis

teati 78%, aimati 16% ja ei teatud 6% sõnu. 10. klassis teati 78%, aimati 15% ja ei teatud 7% sõnu. (Rämmann 2013)

Kathy Sarapuu uuris üldkeeles sagedamini kasutatavate sõnade tundmist gümnaasiumiastmes. Ta kasutas „Eesti kirjakeele sagedussõnastikku“ ja koostas 50 valitud sõna kontrollimiseks neli testi: kaks definitsioontesti ja kaks valikvastustega testi. Testide koostamisel arvestati nii sõnade abstraktsuse, kasutussageduse kui ka sõnaliigiga. Uuringust selgus, et võõrsõnade kasutussageduse ja nende tundmise vahel ei ole tugevat seost. Vähem teatakse hoopis sõnu, mis on abstraktsed. Lisaks selgus, et õpilased ei oska nõrga väljendusoskuse tõttu piisavalt täpselt seletada ka keeles sagedasti esinevaid sõnu. (Sarapuu 2005)

2009. aastal avaldas Haridus- ja Teadusministeerium uuringupakkumise ülikooliõpilaste eesti keele oskuse taseme väljaselgitamiseks. Uuringu viis läbi Tartu Ülikooli uurimisrühm, kuhu kuulusid Martin Ehala, Krista Kerge, Kersti Lepajõe ja Kadri Sõrmus. Uuringu eesmärgiks oli analüüsida Eesti kõrgkoolide esmakursuslaste eesti keele oskust ja hinnata nende oskusi lähtuvalt riiklikes õppekavades sätestatud pädevustele. Keeleoskuse hindamiseks kasutati mitmeosalist keeletesti, mis mõõtis nii lugemist, kirjutamist kui ka kuulamist. Uuring sisaldas kolme tüüpi ülesandeid: kirjakeeleoskust mõõtvad ülesanded, funktsionaalset keeleoskust kontrollivad ülesanded ja keele struktuuri tajumist kontrolliv ülesanne. Kirjakeeleoskust mõõtvate ülesannete seas olid ka sõnavaraülesanded: esimeses tuli leida sünonüüme, teises seletada ja lauses kasutada etteantud sõnu. Sünonüümiülesande sooritas kasinalt või puudulikult enam kui viiendik vastajatest (22,4%), ligi poolte (47,5%) vastajate sünonüümitundmine oli rahuldaval tasemel ja umbes kolmandik (30%) vastajatest saavutas hea tulemuse. Sõnade seletamise ülesande sooritas kasinalt või puudulikult ligi kaks kolmandikku (63,5%) vastajatest, rahuldava tulemuse sai viiendik (21,7%) ja hea tulemuse vaid 14,8% vastajatest. Paremini teatakse seda osa sõnavarast, millega keeletundides tehakse teadlikku tööd, näiteks võõrsõnad. Teadlikku tööd tuleks aga teha igasuguse sõnavaraga. (Ehala jt 2010)

2.2 Õpikukeele uurimused

Haridus- ja Teadusministeerium tellis Tartu Ülikoolilt kirjastuse Koolibri loodusainete õpikute keelekasutuse hindamise. Selle uurimuse raames valmis 2012. aastal kaks magistritööd (Liisa Tepi „Erinevate hindamismeetodite rakendamine õpiku analüüsis“ ja Kärt Talsi „Keemiaõpiku loetavuse analüüs“), mis keskendusid õpikute keelekasutusele. (Lepajõe jt 2012: 126–127)

Liisa Tepi magistritöö eesmärgiks oli hinnata konkreetset õpikut („Geograafia põhikoolile: Eesti ja Euroopa“) rakendades erinevaid hindamismeetodeid ning anda ülevaade näitajatest, mida õpiku valimisel ja kasutamisel silmas peaks pidama. Õpiku puhul hinnatakse tavaliselt teksti keerukust (võõrsõnadekasutus, terminite korduvus, lausete pikkus ja keerukus), illustratsioone ja ülesandeid. Õpikukeel on pigem keeruline kui lihtne ja seda põhjustavad eelkõige võõrsõnade rohkus ja terminite vähene korduvus. Konkreetse õpiku analüüsimine loetavusindeksi LIX abil näitas, et õpik ei erinenud teistest sama valemi abil analüüsitud õpikutest. (Tepp 2012)

Kärt Talsi magistritöö eesmärk oli selgitada välja, kuidas mõjutab keelekasutus teksti loetavust õpikus „Keemia. Üldine ja anorgaaniline keemia gümnaasiumile“. Õpikuteksti puhul on oluline, kui palju uusi sõnu tekstis esineb ja kui tihti neid korratakse, sest õpiku sisu ei pea lugeja mitte lihtsalt mõistma, vaid suures osas ka meelde jätma. Õpiku analüüsimisel vaatas Talsi uute mõistete arvu ja nende kasutussagedust ning leidis, et uute mõistete hulk ületab tunduvalt Jaan Miku soovitusi ning uusi mõisteid ei korrata piisavalt palju, et need õpilastele meelde jääksid. (Talsi 2012)

Loodusainete õpikute hindamisel selgus, et õpikute väljenduslaad on neutraalne, omadussõnad on objektiivseid ja hinnangusõnu on vähe. Teksti keskseteks osalisteks on ained ja abstraktsed mõisted, palju on oskussõnu ja nimetamisega seotud väljendeid. Terminid on õpikutekstis jagunenud ebaühtlaselt, neid on soovitatust rohkem ja neid ei korrata piisavalt palju. Lausepikkus on õpikutekstis optimaalne, aga pikkade sõnade osakaal on liiga suur. Enamasti on õpikutekst sidus, korrastamist vajaks infostruktuur. (Lepajõe jt 2012: 142–143)

Krista Kerge juhitud töörühm uuris Avita kirjastuse ajaloo- ja muusikaõpikuid, keskendudes teksti raskusastmele, selgusele ja sõnavarale. Tulemusi on kõrvutatud Helin Puksandi varasema uurimusega ajaloo, loodusainete ja emakeele õpikute kohta. Õpikute lausete keskmine pikkus oli 11–12 sõna, mis vastab soovituslikule pikkusele. Mõnes õpikus olid ligi pooled sõnad pikad, see tähendab pilguga raskesti haaratavad. Lisaks leiti, et sama klassi sama aine erinevates õpikutes, mis oskussõnavara poolest võiksid sarnaneda, erines pikkade sõnade määr 5–6% võrra. Õpikutekstid on küll keerulised, aga õppimist soodustab õpikute kujundus. (Kerge, Puksand 2011)

Koolibri ja Avita õpikute keele uurimine näitas, et õppetekstide laused on optimaalse pikkusega, aga pikki sõnu on liiga palju. Samuti on liiga palju termineid ning need on jaotunud ebaühtlaselt. Üldiselt on tekstid keerulised, aga arusaamist lihtsustab kujundus. (Kerge, Puksand 2011; Lepajõe jt 2012)

3. Uuring

Empiiriline uuring keskendub 9. klassi õpilaste sõnavaratundmisele. Uuritavad sõnad on pärit 9. klassi humanitaarainete õpikute sõnastikest.

3.1. Materjali kogumine ja testi koostamine

Valisin küsitlemiseks 9. klassi õpilased, sest üheksanda klassi lõpetamisega on õpilastel kohustuslik kooliharidus omandatud. Küsitluse eesmärgiks on selgitada välja, kui hästi on õpilased omandanud põhikooli lõpuks sõnavara, mida nad 9. klassi õpikute järgi peaksid teadma. Küsitluse koostamist alustasin tesitavate sõnade valimisega. Otsisin sõnad 9. klassi humanitaarainete õpikute sõnastikest, sest humanitaarainetes on rohkem üldkasutatavaid sõnu ja vähem termineid kui reaalainetes. Eeldasin, et terminitega koolis tegeletakse, aga üldkasutatavaid sõnu peetakse iseenesestmõistetavateks ja seega kontrollitakse nende tähendust tõenäoliselt palju harvem. Püüdsin leida võimalikult erinevaid õpikuid, mis sisaldaksid ka sõnastikku. Leidsin 16 sõnastikuga õpikut:

- 1 kunstiõpik: „Kunstiõpik 7.–9. klassile. 2. osa (Muutuv kunst. Vormimängud. Multimeedia)“;
- 2 ajalooõpikut: „Lähiajalugu. I osa. Õpik 9. klassile“, „Lähiajalugu. II osa. Õpik 9. klassile“;
- 2 geograafiaõpikut: „Geograafia põhikoolile. 5. osa. Eesti ja Euroopa: rahvastik ja majandus. Euroopa riigid“, „Geograafia 9. klassile. Maa ja ilm“;
- 4 ühiskonnaõpikut: „Kodanikuõpetus 9. klassile“, „Ühiskonnaõpetus. 9. klassi õpik“, „Ühiskonnaõpetus põhikoolile. I osa“, „Ühiskonnaõpetus põhikoolile. II osa“;
- 3 eesti keele õpikut: „Peegel III. 9. klassi eesti keele õpik“, „Mõttest tekstini. Eesti keele õpik 9. klassile“, „Õpilasele põhikooli eesti keele ja kirjanduse lõpueksamist 2012“;

- 4 kirjanduse õpikut: „Kirjanduse lugemik“, „Kirjandus 9. klassile“, „Sõna lugu. 9. klassi kirjanduse õpik“, „Labürint III. Kirjanduse õpik 9. klassile“.

Valitud õpikute 18 sõnastikust (kahes õpikus, „Kirjandus 9. klassile“ ja „Sõna lugu. 9. klassi kirjanduse õpik“, oli kaks erinevat sõnastikku) kirjutasin välja kõik sõnad, mis ei kordunud; kokku 1989 erinevat sõna. Seejärel koondasin kokku samatüvelised ja sarnase tähendusega sõnad (näiteks *klassika* ja *klassikaline*, *diskrimineerima* ja *diskrimineerimine* jt), alles jäi 1691 erinevat sõna ja sõnadegruppi. Nende hulgast jätsin kõrvale kõik, mis esinesid sõnastikes vaid korra, ning sain loendi 410 sõnast, mis esinesid 9. klassi õpikute sõnastikes vähemalt kahel korral.

Otsustasin küsitluses kasutada märgistusmeetodit. Leelo Tamm (1975: 9) on märgistumeetodi puudusena välja toonud, et ei saa kindel olla, kas testitav tõesti teab sõna tähendust või on ehk selle mõne sarnase sõnaga ära vahetanud ja tegelikult katsesõna tähendust ei tea. Siinse töö eesmärgiks on hinnata õpilaste sõnavaratundmist üldiselt, mitte iga üksiku õpilase kohta eraldi, seega üksikud valesti märkimised ei mõjuta oluliselt lõpptulemust. Kuna aga võib juhtuda, et mõne sõna puhul eksivad paljud õpilased, on küsitlus kaheosaline: esimeses osas tuli õpilastel märkida, kas nad teavad või ei tea sõna tähendust (märgistusmeetod); teises osas tuli neil sõnu seletada ja lauses kasutada (definiitsioonimeetod). Definiitsioonimeetodi puhul toob Tamm (1975: 9) puudusena välja, et testitav võib küll sõna tähendust teada, aga ei oska seda defineerida, mistõttu on raske otsustada, kas õpilane teab sõna või ei. Sõna tähenduse tundmise paremaks hindamiseks pidid käesolevas testis õpilased peale tähenduse selgitamise sõnu ka lauses kasutama.

Kõigi 410 sõna testimine oleks väga mahukas töö, seetõttu valisin küsitluse esimese osa jaoks välja 150 juhuslikku sõna, kuid jälgisin, et valikusse ei satuks puhtalt erialatermineid (nt *boora*, *trohheus* jm). Valitud 150 sõna esinesid sõnastikes vähemalt kahel korral, sealhulgas pooled sõnad esinesid vähemalt kolmel korral. Kõige sagedasem oli sõna *sotsiaalne*, mis esines erineval kujul sõnastikes 22 korral, sageduselt järgmine sõna *draama* esines sõnastikes 14 korral. Valdav enamik valituks osutunud

sõnadest on võõrsõnad, omasõnu on vähem kui viiendik. Sõnaliigiti jagunesid sõnad nimisõnadeks, mida oli kõige rohkem, omadussõnadeks ja tegusõnadeks.

Küsitluse teise osa jaoks valisin omakorda 150 sõna seast 30 juhuslikku sõna. Kolmandik neist sõnadest esinevad sõnastikes vähemalt kahel korral, ülejäänud 2/3 esinevad sõnastikes vähemalt kolmel korral. Võõrsõnade ja sõnaliikide poolest on valituks osutunud 30 sõna sarnased küsitluse esimese osa sõnadele: suurem osa sõnadest on võõrsõnad, omasõnu on vähem kui viiendik, ning sõnaliigilt enim on nimisõnu.

3.2 Testi katsetamine

14. märtsil 2014 toimus Tartus emakeeleolümpiaad, kus osalesid õpilased üle Eesti kolmes vanuserühmas: 7.–8. klass, 9.–10. klass, 11.–12. klass. Kokku osales olümpiaadil 79 õpilast, sh 19 õpilast nooremas vanuserühmas, 30 keskmises ja 30 vanemas vanuserühmas.

Definitsiooniülesanne oli lisatud kõigi vanusegruppide olümpiaadiülesannete hulka. Sõnade teadmise märkimise eest ei saanud õpilastele punkte anda, seetõttu oli ülesanne küll olümpiaadile lisatud, aga selle täitmine oli vabatahtlik.

3.2.1 Testi esimese osa tulemused

Sõnavaratundmise testi esimese osa, kus vastajal tuli 150 sõna puhul märkida, kas ta teab või ei tea sõna tähendust, täitis 45 õpilast, sh 14 noorema, 16 keskmise ja 15 vanema vanuserühma õpilast. Osa õpilasi olid ülesande täitnud poolikult, aga iga sõna puhul olid vastuse märkinud vähemalt 36 õpilast. Järgnevate tulemuste puhul on arvestatud ainult täidetud lahtreid, st kui mõni õpilane oli jätnud mõne sõna puhul vastuse märkimata, siis vastava sõna puhul on selle õpilase puuduv vastus analüüsist välja jäetud.

Sõnu, mille puhul kõik õpilased olid märkinud, et nad teavad tähendust, oli 85. Ei olnud ühtegi sõna, mille puhul kõik õpilased oleksid märkinud, et nad sõna tähendust ei tea.

Kõige vähem teati sõna *assimileerima*, mida ei teadnud 84% vastajatest. Järgnesid sõnad *pragmaatiline* (66%), *represseerima* (58%), *ratifitseerima* (53%), *esteetiline* (51%), *väisama* (50%), *konstateerima* (47%), *inflatsioon* ja *retoorika* (45%). Ülejäänud sõnade puhul oli neid õpilasi, kes sõnu ei teadnud, vähem kui 39%. Keskmiselt märkis iga sõna puhul 92% vastajatest, et nad teavad sõna tähendust, ja 8% vastajatest, et nad sõna tähendust ei tea.

Ülesande oli täielikult täitnud 11 noorema, 15 keskmise ja 8 vanema vanuserühma õpilast. Keskmise sõnade arv, mille puhul õpilane oli märkinud, et ta neid teab, oli keskmises ja vanemas vanuserühmas sarnane, vastavalt 144 ja 140. Nooremas vanuserühmas oli keskmiseks 129. Noorema vanuserühma ehk 7.–8. klassi õpilaste madalamat tulemust saab põhjendada asjaoluga, et valitud sõnad on pärit 9. klassi õpikutest ja õpilased pole nende sõnadega veel koolis kokku puutunud.

3.2.2 Testi teise osa tulemused

Sõnavaratundmise testi teise osa täitsid kõik 79 õpilast. Ülesanne seisnes selles, et õpilastele oli antud loetelu 30 sõnaga, millest tuli valida 15 sõna ning neid seletada ja nendega lause moodustada. Valituimateks sõnadeks osutusid *legaalne*, *globaalne* ja *idee*, mille olid vastavalt valinud 76, 74 ja 70 õpilast, palju valiti ka sõnu *demokraatia* ja *tolerantsus*, kumbagi 65 korda. Vähim valitud sõnadeks osutusid *bürokraatia* (13), *integreeruma* (15), *moraalne* (16), *terror* (17) ja *lõimuma* (19). Ülejäänud sõnade valimiste arv jääb vahemikku 22–59.

Sõnade seletamine

Kõige rohkem õiged seletusi anti sõnadele *globaalne* (99%) ja *legaalne* (97%), mis olid ka kõige valitumad sõnad. Hästi seletati veel sõnu *demokraatia*, *sümbol*, *idee*, *tolerantsus*, *integreeruma* ja *inflatsioon*, mille õigete vastuste protsendid jäävad vahemikku 85–95%. Kõige vähem seletati õigesti sõnu *variant* (9%), *stereotüüp* (15%) ja *moraalne* (19%). Ülejäänud sõnade puhul jäi õigete seletuste protsent vahemikku 23–76%. Sõnade seletuste õigsuse hindamiseks kasutasin siin ja edaspidi õigekeelsussõnaraamatut, sest see on kirjakeele normi alus.

Kõige raskemaks osutus õpilastele sõnade *identiteet* ja *moraalne* seletamine, kus valesid ja/või puudulikke vastuseid anti vastavalt 68% ja 50%. Raskusi oli ka sõnade *vabariik* (44%), *stereotüüp* (38%) ja *refereerima* (32%) selgitamisel. Mõne sõna puhul jäi silma, et paljud õpilased vastasid sarnaselt valesi, näiteks arvati, et *identiteet* tähendab isiksust või isikuandmeid ja *vabariik* iseseisvat riiki. Enamiku sõnade puhul oli valesid/puudulikke vastuseid vähem kui 20%. Sõnu, mille seletamisega keegi hätta ei jäänud ehk mille vähemalt osalise selgitamisega said hakkama kõik õpilased, oli 9 ehk ligi kolmandik: *etikett*, *globaalne*, *idee*, *inflatsioon*, *integreeruma*, *kompetentne*, *legaalne*, *lõimuma* ja *variant*.

Kõige rohkem osaliselt õigeid vastuseid anti sõnadele *variant* (91%), *kommentaar* (71%), *bürokraatia* (69%), *eetiline* (60%), *meedia* ja *siirduma* (56%). Ülejäänud sõnade puhul oli osaliselt õigeid vastuseid vähem kui 46%. Lugesin vastuse osaliselt õigeks, kui näiteks *meedia* seletamiseks kasutati sõna *ajakirjandus*, *siirduma* seletamiseks sõna *minema* jms. Osaliselt õigeks lugesin ka need vastused, mis õigekeelsussõnaraamatu järgi ei ole õiged, aga mis on olemas seletavas sõnaraamatus või sünonüümsõnaraamatus, näiteks *variant* tähenduses 'võimalus', *kommentaar* tähenduses 'arvamusavaldus', *sotsiaalne* tähenduses 'seltskondlik'. Vajadus teiste sõnaraamatute kasutamiseks tekkis, kui püüdsin leida põhjust, miks väga paljud õpilased kasutasid sõnade selgitamiseks tähendusi, mida ÕS-is pole.

Lausete moodustamine

Lausete moodustamise ülesanne osutus õpilaste jaoks veidi keerulisemaks, häid lauseid oli vähem kui häid seletusi. Enim mõttekaid lauseid, millest selguks sõna tähendus, tehti sõnadega *idee* (66%) ja *integreeruma* (60%), palju häid lauseid moodustati ka sõnaga *demokraatia* (48%). Teiste sõnade puhul jäi mõttekate lausete protsent alla 39. Lauseid, millest selguks sõnade *fenomen* või *siirduma* tähendus, ei suudetud teha mitte ühtegi.

Kõige raskem oli õpilastel korrektseid lauseid moodustada sõnadega *identiteet* ja *eetiline*, mille puhul valesid/puudulikke lauseid oli vastavalt 48% ja 40%, ülejäänud sõnade puhul jäi selliste lausete protsent alla 14. Sõnu, mille puhul kõik õpilased suutsid vähemalt sisuliselt korrektse lause teha, oli 12 ehk üle kolmandiku: *globaalne*, *idee*,

inflatsioon, integreeruma, intress, kompetentne, konkreetne, ressurss, siirduma, sotsiaalne, terror ja variant.

Sisuliselt korrektseid lauseid, millest seletatava sõna tähendus ei selgunud, moodustati enim sõnadega *siirduma* (100%), *variant*, *etikett*, *kommentaar* ja *sotsiaalne* (94–95%). Vähim moodustati selliseid lauseid sõnadega *identiteet* (20%), *eetiline* (30%) ja *idee* (34%). Ülejäänud sõnade puhul jäi vastav protsent vahemikku 40–88%.

Sõnade mõistmine

Õpilaste sõnatundmiste hindamiseks võtsin arvesse nii sõna seletust kui ka moodustatud lauset. Kõige paremini teadsid õpilased sõnu *globaalne* ja *inflatsioon* (100%), *idee* ja *legaalne* (97%), *demokraatia* (94%), *bürokraatia* ja *integreeruma* (90%). Kõige vähem teati sõnu *variant* (6%), *refereerima*, *identiteet* (15%) ja *moraalne* (18%). Ülejäänud sõnade puhul oli õpilasi, kes sõnu teadsid, vahemikus 21–89%.

Sõnu, mida osa õpilasi teadis valesti, oli viis: *eetiline* (23%), *stereotüüp* (10%), *vabariik*, *refereerima* (8%) ja *diskrimineerima* (6%). Palju oli ka selliseid sõnu, mille puhul jäi nii seletust kui ka lauset vaadates ebamääraseks, kas õpilane teab või ei tea sõna tähendust. Enamasti oli põhjuseks see, et õpilased olid sõna seletanud osaliselt õigesti, lause olid moodustanud sisuliselt korrektse, aga ka lausest ei selgunud sõna tähendus. Kõige rohkem esines ebamäärasust sõnade puhul, nagu *variant* (94%), *identiteet* (85%), *moraalne* (82%) ja *kommentaar* (80%), kõige vähem sõnade *inflatsioon*, *globaalne* (0%), *legaalne* (3%) ja *demokraatia* (6%) puhul. Ülejäänud sõnade puhul jäi ebamääraste juhtude protsent vahemikku 10–79%.

3.2.3 Testi esimese ja teise osa võrdlev analüüs

Võrreldes ülesande esimest ja teist osa, saab vaadata, kui adekvaatselt õpilased oma teadmisi ise hindasid. Kõige paremini teatud sõnade puhul (*globaalne*, *inflatsioon*, *idee*, *legaalne*, *demokraatia*, *bürokraatia*, *integreeruma*) oli esimeses ülesandes keskmiselt 86% õpilastest märkinud, et nad neid sõnu teavad. Sellise tulemuse põhjal võib järeldada, et nende sõnade puhul on õpilased oma teadmisi adekvaatselt hinnanud: kes sõnu ei teadnud, ei valinud neid seletamiseks, ja kes teadsid, seletasid neid ka õigesti.

Sõnade puhul, mida keskmiselt 85% õpilastest teadis vaid osaliselt õigesti (*variant, identiteet, moraalne, kommentaar*), oli aga lausa 98% õpilastest märkinud, et nad neid sõnu teavad, seega on õpilased oma teadmisi veidi üle hinnanud. Sõnade puhul, mida õpilased valesti teadsid (*eetiline, stereotüüp, vabariik, refereerima, diskrimineerima*), oli 92% õpilastest märkinud, et nad neid sõnu teavad, siin on õpilased selgelt oma võimeid üle hinnanud.

3.2.4 Testi analüüs

Testile vastasid kolme vanuserühma õpilased: 7.–8. klass, 9.–10. klass, 11.–12. klass. Siinses töös uuritakse 9. klassi õpilaste sõnavaratundmist, seega on noorema vanuserühma õpilased testitavatest nooremad ja ei pruugi olla veel kõiki sõnu õppinud, keskmise ja vanema vanuserühma õpilased on 9. klassi õpilastega sama vanad või vanemad ja peaksid kõiki küsitluses olevaid sõnu teadma. Arvestada tuleb ka sellega, et testgrupi õpilased olid emakeeleolümpiaadil osalevad õpilased, seega on nende sõnavara ilmset keskmise õpilase sõnavarast rikkam.

Ühelgi õpilasel ei tekkinud probleeme tööjuhendist arusaamisega. Testi esimeses osas, kus tuli 150 sõna puhul märkida, kas õpilased teavad sõna tähendust või mitte, oli noorema vanuserühma tulemus madalam kui kahe vanema vanuserühma oma, mis oli ka ootuspärane tulemus. Ka testi teises osas olid noorema vanuserühma tulemused veidi nõrgemad kui teiste vanuserühmade tulemused, näiteks oli selles vanuserühmas kuus sõna, mida õpilased ei teadnud või teadsid osaliselt (*eetiline, identiteet, inflatsioon, integreeruma, lõimuma ja refereerima*), samas kui teistes vanuserühmades oli kummaski selliseid sõnu kolm (keskmises vanuserühmas *draama, moraalne* ja *variant*; vanemas vanuserühmas *identiteet, terror* ja *variant*). Ei olnud ühtegi sõna, mida poleks teatud ühekski vanuserühmas.

Testgrupi õpilased said aru kõigist tööjuhenditest. Kõigi vanuserühmade õpilased said ülesannetega hakkama, ehkki noorima vanuserühma tulemused olid teistest veidi madalamad, mis oli ootuspärane tulemus, sest nad ei pruugi olla veel koolis kõiki sõnu õppinud. Kõiki sõnu teati vähemalt ühes vanusegrupis ja igas vanusegrupis teati vähemalt 24 sõna 30-st (80%), mis lubab oletada, et ülesanne peaks 9. klassi õpilastele

jõukohane olema. Kuna testi katsetamisel selgus, et tööjuhendid on arusaadavad ja ülesanded jõukohased, siis otsustasin testi 9. klassis läbi viia samal kujul kui testgrupi puhul.

3.3 Testis osalejad ja küsitluse läbiviimine

Põhiküsitluses osales 133 õpilast viiest koolist: Kambja põhikool (17 õpilast), Tartu Kivilinna gümnaasium (21), Tartu Kesklinna kool (17), Kärkla ühisgümnaasium (26) ja Gustav Adolphi gümnaasium (52). Algul sai räägitud ka Noarootsi kooli õpetajaga, aga sinna kooli saadetud küsitlusi ei saanud analüüsimiseks õigeaegselt tagasi. Noarootsi kooli õpilaste tulemused ei kajastu üldises analüüsis, kuid tulemusi on siiski lühidalt kommenteeritud alapeatükis 3.4.4. Kõik vastajad olid 9. klassi õpilased. Kärkla kooli õpilased vastasid küsimustikule elektrooniliselt, ülejäänud koolide õpilased vastasid küsimustikule paberil. Küsitluse viisid läbi õpilaste emakeeleõpetajad, välja arvatud Kärkla koolis, kus küsitlusele vastati informaatikatunnis.

3.4 Testi tulemused

3.4.1 Testi esimese osa tulemused

Testi esimeses osas tuli õpilastel 150 sõna puhul märkida, kas nad teavad või ei tea sõna tähendust. Iga sõna puhul märkis vastuse vähemalt 129 õpilast. Enim jäeti vastus märkimata sõnade *funktsioon* ja *fenomen* puhul. Sõnu, mille puhul kõik õpilased (133) märkisid vastuse, oli 63. Keskmiselt märkis iga sõna puhul vastuse 132 õpilast.

Ei olnud ühtegi sõna, mida oleks teadnud kõik õpilased või mida ei teadnud ükski õpilane. Kõige vähem märgiti teatuks sõnu *assimileerima* (8%), *pragmaatiline* (12%), *ratifitseerima* ja *väisama* (15%), *represseerima* (17%), *arhailine* (23%), *esteetiline* (24%), mida teadis vähem kui veerand õpilastest. Vähe teati ka sõnu *retoorika* (31%), *apellatsioon* (32%), *konstateerima* (33%), *integreeruma* (35%), *debüteerima* (37%),

publikatsioon (42%), *lõimuma* ja *resümee* (43%), *kompetentne* (46%), *bürokraatia* (47%), *interaktiivne* ja *radikaalne* (50%). Ülejäänud 131 sõna teadsid rohkem kui pooled õpilastest. 73 sõna puhul oli rohkem kui 90% õpilastest märkinud, et nad neid sõnu teavad. Enim olid teatuks märgitud sõnad *idee*, *spetsialist* ja *president* (99%). Keskmiselt oli iga sõna puhul märkinud 80% õpilastest, et nad teavad sõna tähendust.

Üks õpilane märkis, et teab kõiki sõnu. 17 õpilast märkisid, et teavad rohkem kui 140 sõna. Õpilasi, kes teadsid vähem kui 100 sõna, oli 21. Ülejäänud 94 õpilase ehk ligi kolmveerandi testi sooritanute puhul jäi teatuks märgitud sõnade arv vahemikku 100–139 sõna. Keskmiselt märkisid õpilased, et teavad 117 sõna. Kõige paremini arvasid sõnu teadvat Tartu Kesklinna kooli õpilased, kus keskmiselt märkis üks õpilane, et teab 126 sõna, ja kõik õpilased teadsid rohkem kui 103 sõna. Sarnased olid tulemused ka Gustav Adolphi gümnaasiumis ja Tartu Kivilinna gümnaasiumis, kus keskmiselt teati vastavalt 126 ja 123 sõna. Kambja koolis oli keskmine tulemus 110 ja Kärddla koolis vaid 98. Võin vaid oletada, miks Kärddla kooli tulemused nii madalad on: võib-olla mõjutas tulemust see, et õpilased vastasid küsitlusele arvutis, võib-olla hindavad nad oma teadmisi kriitilisemalt kui teiste koolide õpilased või ehk ei süvenenud nad ülesandesse piisavalt, sest testi teises osas, kus tuli sõnu seletada ja lauses kasutada, ei ole nende tulemused teiste koolide õpilastega võrreldes madalamad.

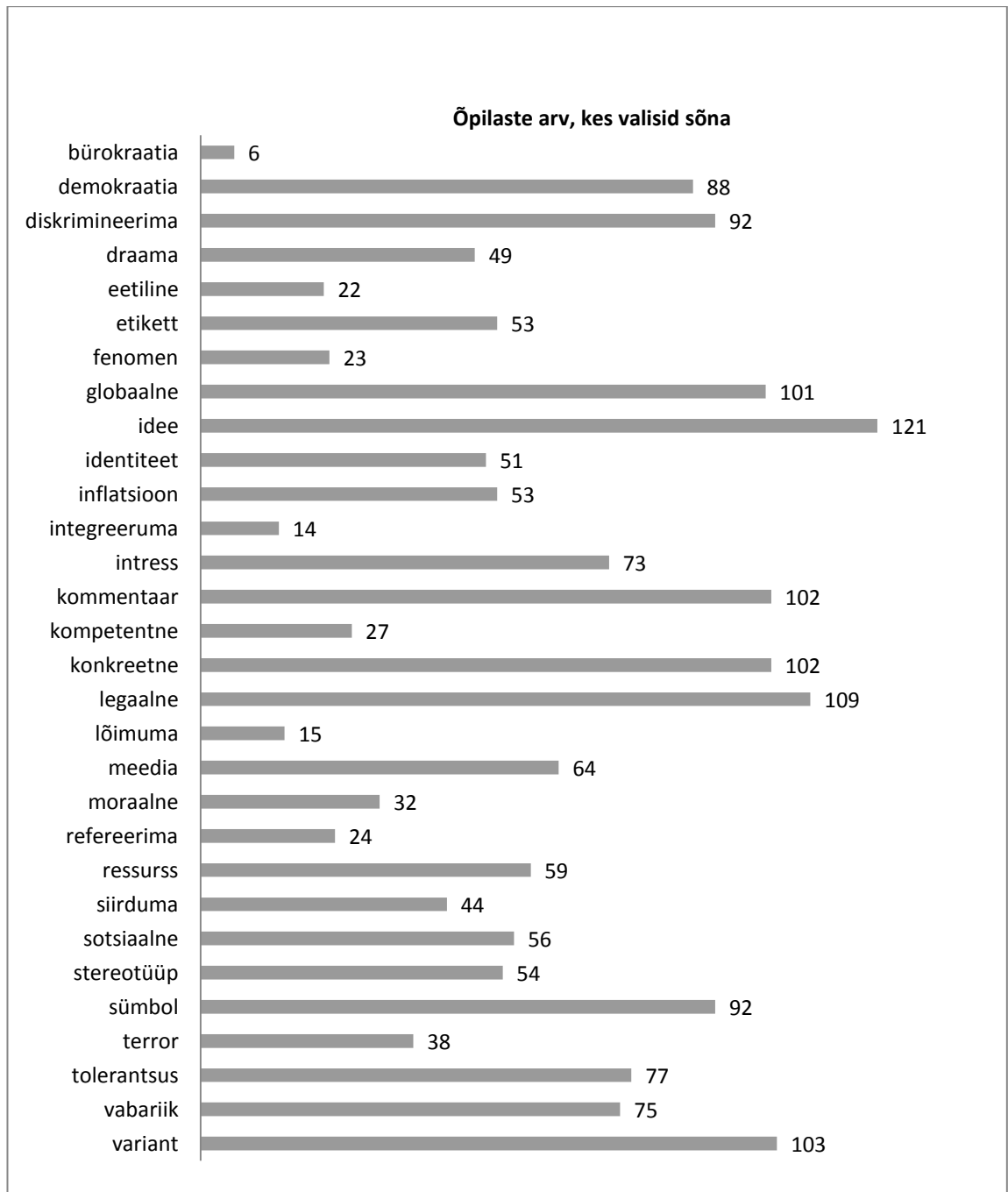
3.4.2 Testi teise osa tulemused

Testi teises osas tuli õpilastel 30 sõna seast valida 15, neid seletada ja nendega moodustada laused, millest selguks sõna tähendus. Testi katsetamisel selgus, et ka noorema vanuserühma õpilased teadsid vähemalt 24 sõna 30-st ehk üle poolte sõnade, seega peaks 15 sõna valimise puhul iga õpilane leidma sõnu, mida ta kindlasti teab ja seletada oskab.

Sõnade seletamine

Enim valiti seletamiseks sõnu *idee* (121 õpilast; 91% kõigist õpilastest), *legaalne* (109; 82%), *variant* (103; 77%), *kommentaar* ja *konkreetne* (102; 77%) ning *globaalne* (101; 76%). Kõige vähem valiti seletamiseks sõnu *bürokraatia* (5; 6%), *integreeruma* (14;

11%), *lõimuma* (15; 11%), *eetiline* (22; 17%), *fenomen* (23; 17%) ja *refereerima* (24; 18%). Ülejäänud sõnu valis 24–92 õpilast (20–69%). Sõnade valitavust illustreerib joonis 1.

Joonis 1. Sõnade valitavus

Enim seletamiseks valitud sõnad esinesid õpikute sõnastikes kahel kuni kaheksal korral, keskmiselt 3,2 korral. Samas kõige vähem seletamiseks valitud sõnad esinesid õpikute sõnastikes kahel kuni viiel korral, keskmiselt aga 3,5 korral, mis on rohkem kui valitumate sõnade puhul. Enim valitud sõnad esinesid põhiliselt eesti keele õpikute sõnastikes (10 korral) ja kirjandusõpikute sõnastikes (6 korral), veidi vähem ajaloo-õpikute sõnastikes (3 korral) ja ühiskonnaõpetuse õpikute sõnastikes (2 korral). Kaks sõna, *variant* ja *konkreetne*, esinesid ainult eesti keele õpikute sõnastikes. Kõige vähem valitud sõnad esinesid samuti kõige rohkem eesti keele õpikute sõnastikes (8 korral) ja kirjandusõpikute sõnastikes (7 korral). Lisaks esines neid ühiskonnaõpetuse õpikute sõnastikes (3 korral) ja ajaloo- ning geograafiaõpiku sõnastikes (kummaski korra). Kõik vähe valitud sõnad esinesid vähemalt kahe erineva aine sõnastikes. Saadud andmetest ei paista, et sõnade valimine oleks kuidagi seotud sellega, mis ainete õpikutes ja mitu korda sõnad on esinenud.

Sõna tähenduse seletamisel piisas ühe võimaliku tähenduse väljatoomisest. Kõige rohkem õigeid seletusi anti sõnadele *globaalne* (96% õpilastest, kes selle sõna seletamiseks valisid), *idee* (95%), *tolerantsus* (78%) ja *legaalne* (75%). Kõige vähem anti õigeid seletusi sõnadele *identiteet* (2%), *variant* (5%), *kommentaar* (6%) ja *eetiline* (9%). Ühtegi õiget seletust ei antud sõnale *bürokratia*. Ülejäänud sõnade puhul andsid õigeid seletusi 13–62% õpilastest.

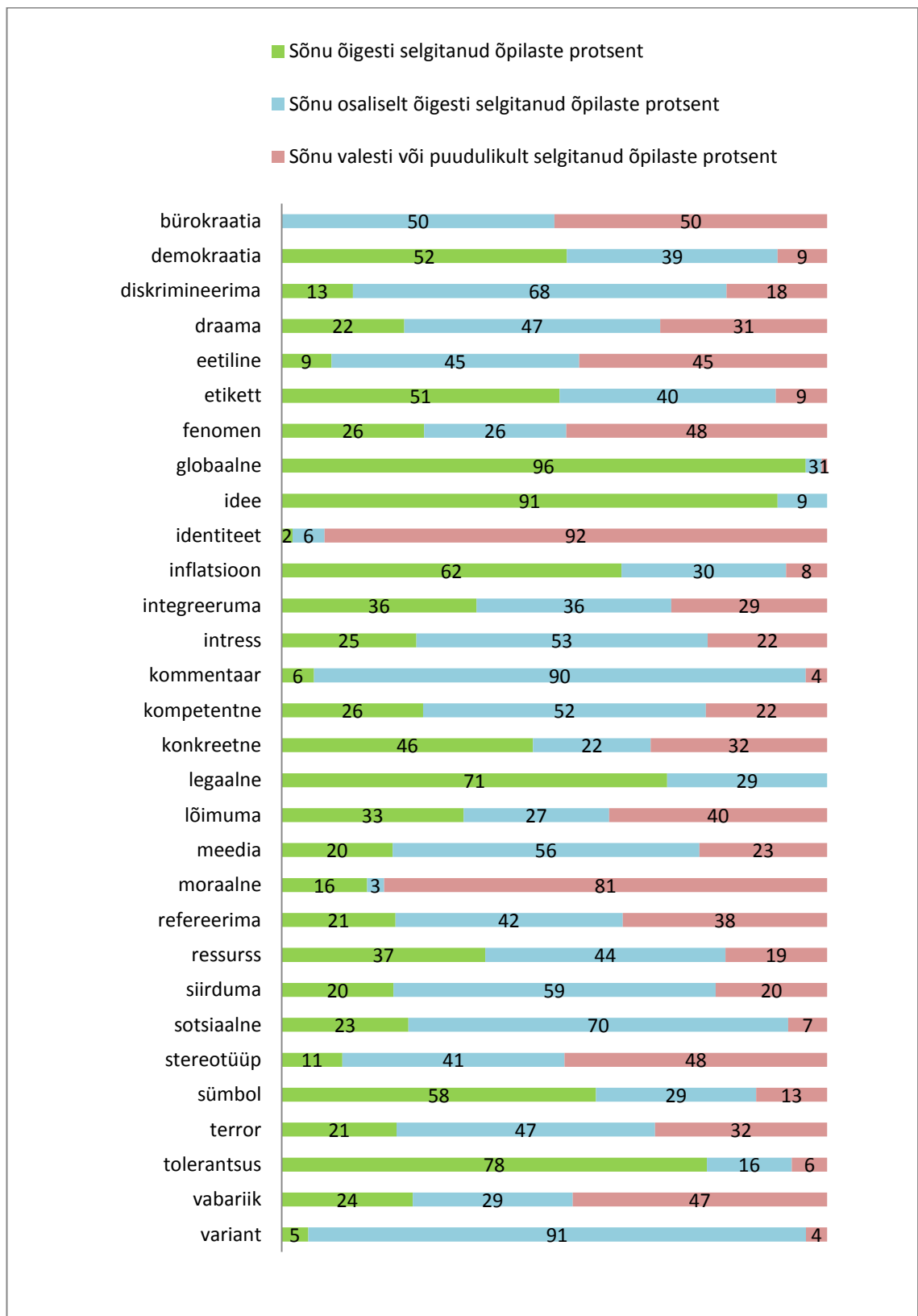
Kõige rohkem seletati osaliselt õigesti sõnu *variant* (91%), *kommentaar* (91%), *sotsiaalne* (70%) ja *diskrimineerima* (68%). Sõna *variant* puhul arvasid paljud õpilased, et see tähendab valikut, võimalust või valikuvõimalust. ÕS-i järgi on sõna tähendus 'teisend', seega ei saa õpilaste pakutud tähendust 'võimalus' õigeks lugeda. EKSS-is on aga 'võimalus' ühe tähendusseletusena välja toodud, seega ei saa õpilaste pakutut ka valeks lugeda. Seetõttu on kõik juhud, kus õpilased on sõna *variant* seletanud tähenduses 'võimalus', liigitatud osaliselt õigeks. Sarnane olukord on sõnaga *kommentaar*: ÕS-i järgi on õige tähendus 'selgitav märkus', aga õpilased kirjutasid tähenduseks 'arvamusavaldus', mis EKSS-is on olemas. Veidi teistsugune on olukord sõnaga *sotsiaalne*, millele ÕS annab tähenduse 'ühiskondlik'. Õpilaste pakutud seletust 'seltskondlik' ei ole ÕS-is ega EKSS-is, kuid on olemas sünonüümi-

sõnaraamatus, ehkki märgendiga 'vananenud'. Sõna *diskrimineerima* puhul kirjutasid paljud õpilased, et see tähendab naiste või teisest rassist inimeste halvemini kohtlemist, mõlemad seletused on õiged vaid osaliselt. Kõige vähem seletati osaliselt õigesti sõnu *globaalne* (3%), mida enamasti seletati õigesti, ning *moraalne* (3%) ja *identiteet* (6%), mida enamasti seletati valesti. Ülejäänud sõnade puhul andsid osaliselt õigeid vastuseid 9–59% õpilastest.

Kõige rohkem valesid või puudulikke selgitusi anti sõnadele *identiteet* (92%) ja *moraalne* (81%). Kõige vähem anti valesid seletusi sõnadele *globaalne* (1%), *kommentaar* ja *variant* (4%) ning *tolerantsus* (6%), üldse ei antud valesid seletusi sõnadele *idee* ja *legaalne*. Ülejäänud sõnade puhul andsid valesid vastuseid 7–50% õpilastest.

Sõnade seletamise tulemusi illustreerib joonis 2. Rohelisega on tähistatud nende õpilaste protsent, kes oskasid sõna õigesti seletada, vastav protsent on märgitud ka joonisele. Sinisega on tähistatud nende õpilaste protsent, kelle selgitused olid osaliselt õiged, ja punasega nende õpilaste protsent, kes sõnu valesti selgitasid; ka need protsendid on märgitud joonisele. Sõna *bürokraatia* puhul polnud ühtki õpilast, kes oleks sõna õigesti seletanud, ja sõnade *idee* ja *legaalne* puhul polnud ühtki õpilast, kes oleks neid sõnu valesti seletanud – nulle pole joonisele märgitud.

Kõige paremini seletatud sõnad (*globaalne*, *idee*, *legaalne*, *tolerantsus*) esinesid nelja aine õpikute sõnastikes: eesti keel (5 korral), kirjandus (5), ühiskonnaõpetus (4) ja ajalugu (3). Keskmiselt esinesid hästi seletatud sõnad sõnastikes 4,3 korral. Kõige vähem õigesti seletatud sõnad (*identiteet*, *eetiline*, *kommentaar*, *variant*) esinesid kolme aine õpikute sõnastikes: eesti keel (6), kirjandus (6) ja ühiskonnaõpetus (2). Keskmiselt esinesid need sõnad sõnastikes 4,7 korral ehk sagedamini kui kõige paremini seletatud sõnad. Sõnad, mille seletamisel kõige rohkem eksiti (*identiteet*, *moraalne*), esinesid kolme aine õpikute sõnastikes (ühiskonnaõpetus, eesti keel, kirjandus) keskmiselt 3,3 korral. Sõnad, mille seletamisel kõige vähem eksiti (*globaalne*, *kommentaar*, *variant*), esinesid samuti kolme aine õpikutes (eesti keel, kirjandus, ajalugu), aga 2,7 korral ehk harvemini. Nendest andmetest selgub, et sõnu, mis esinevad sõnastikes harvemini, oskavad õpilased veidi paremini seletada.

Joonis 2. Sõnade seletamine

Lausete moodustamine

Lausete moodustamise ülesanne oli õpilastele keeruline. Mõttekaid lauseid, millest selguks sõna tähendus, suudeti moodustada vaid 13 sõna puhul. Kõige rohkem moodustati mõttekaid lauseid sõnaga *idee* (18% kõigist lausetest), järgnesid sõnad *inflatsioon* ja *demokraatia* (8%), *integreeruma* ja *lõimuma* (7%), *legaalne*, *terror* ja *tolerantsus* (5%), *globaalne* (4%), *vabariik* (3%), *draama*, *meedia* ja *sümbol* (2%). Teiste sõnade puhul mõttekaid lauseid ei suudetud moodustada. Kokku moodustasid õpilased ligi 1800 lauset, neist mõttekad ehk sõna tähendust selgitavad olid 56 ehk umbes 3%. Näitelauseid 1–13 illustreerivad mõttekaid lauseid. Näitelauseid siin ja edaspidi on toimetamata kujul.

- (1) Mul tuli hea *idee*, kuidas see olukord lahendada.
- (2) II maailmasõja ajal oli Saksamaal tohtu *inflatsioon* – sõja ajal maksis ajaleht 1 mark, sõja lõpul aga koguni 2 000 000 marka.
- (3) Eestis saavad inimesed valimas käia – valitseb *demokraatia*.
- (4) Välismaalastel on raske uude riiki *integreeruda*, nad peavad harjuma uue kultuuri, keele, kommete ja tavadega.
- (5) Eesti keele tundi *lõimis* õpetaja geograafia tunni teemasid.
- (6) Paljudes riikides pole kanep veel *legaalne* ning selle omandamine või tarvitamine on seetõttu kriminaalselt karistatav.
- (7) Paljudes diktatuuririikides kasutati oma rahva vastu *terrorit*, inimesed elasid pidevas surmahirmus.
- (8) Meid julgustatakse olema *tolerantsed*, et oleksime mõistvad ka endast erinevate inimeste suhtes.
- (9) Kliimasoojenemine on *globaalne* probleem: see mõjutab kõiki kontinente.
- (10) *Vabariigis* kuulub võim rahvale.
- (11) *Draamafilmid* on enamuse ajast masendavad ning panevad nutma, vaatamata õrnale huumorijoonele
- (12) Telefonid, televiisor, internet ja ajalehed – need kõik on *meediavahendid*.

- (13) Sügaval Nõukogude perioodil olid luuletajad tihti sunnitud oma mõtteid *sümbolitena* väljendama, näiteks kirjutades, merest, mullast ja lainevahust, mõeldi sini-must-valget.

Kõige rohkem osaliselt õiged lauseid (sisuliselt korrektne lause, millest sõna tähendus ei selgu) moodustati sõnaga *kommentaar* (100%). Kõige vähem ebamääraseid lauseid moodustati sõnadega *eetiline* (64%) ja *lõimuma* (60%). Ülejäänud sõnade puhul oli vastav protsent 71–97%. Näitelauseid 14–22 illustreerivad lauseid, mis on sisult korrektsed, aga millest ei selgu seletatava sõna tähendus. Valitud laused esinesid samal või sarnasel kujul väga paljude õpilaste töödes.

- (14) Mul on *idee*.
(15) Eesti on *demokraatlik* riik.
(16) Meie õpetaja on väga *konkreetne* inimene.
(17) Kliima soojenemine on *globaalne* probleem.
(18) Saksamaal oli I-se maailmasõja ajal *inflatsioon*.
(19) Peeter on väga *sotsiaalne*.
(20) Tal oli valida kahe *variandi* vahel.
(21) Kanepi kasutamine on mõnes riigis *legaalne*
(22) Eesti on *vabariik*.

Kõige rohkem tehti sisult valesid lauseid või ei saadud sõna lauses kasutamisega üldse hakkama (st lause oli tegemata jäetud või ei olnud sõna lauses kasutatud) sõnade *eetiline* (36%), *refereerima* (29%) ja *moraalne* (22%) puhul, sisult valesid lauseid illustreerivad näitelauseid 23–25, lauseid, kus sõna pole kasutatud, näitelauseid 26–27. Kõige vähem sisult valesid lauseid tehti sõnadega *legaalne* (1%), *sotsiaalne* (2%), *sümbol* ja *variant* (3%), *draama*, *etikett*, *inflatsioon*, *intress*, *konkreetne* ja *vabariik* (4%), mida illustreerivad näitelauseid 28–32. Üldse ei tehtud sisult ebakorrektsed lauseid sõnadega *idee* ja *kommentaar*. Ülejäänud sõnade puhul jäi valede lausete protsent vahemikku 5–18%. Näitelauseid 23–25 ja 28–32 puhul on seletatava sõna järele sulgudesse lisatud õpilase pakutud tähendus, näitelauseid 26–27 puhul on sulgudes sõna, mis valiti seletamiseks, aga mida lauses ei kasutatud.

- (23) *Eetiline* ('sobilik') oleks söögilauas põlleta istuda
- (24) PowerPoint'i tehes peab kasutatud allikad *refereerima* ('viitama').
- (25) Ta on *moraalselt* ('vaimne') terve.
- (26) Konfliktiline ja eluline tseen näidendis (*draama*)
- (27) Advokaadid peavad tihti olema oma töös otsesed. (*konkreetne*)
- (28) Maria *sümboliks* ('mingi väärtuslik ese') on vanaema kaelakee.
- (29) Tegin hea *variandi* ('valik, suund') kui valisin kergejõustiku judo asemel.
- (30) Täitsin pangas *etiketid* ('mingi paber, dokument') ära ja lahkusin rõõmsalt.
- (31) Swedpanga selle aasta *intress* ('kasum') ulatub kümnetesse miljonitesse.
- (32) Eesti on *vabariik*, st., et riik ei sõltu teistest riikidest

Õpilaste lausete moodustamise tulemusi illustreerib joonis 3. Rohelisega on märgitud nende õpilaste protsent, kes moodustasid sõnaga mõtteka lause, st lausest selgus seletatava sõna tähendus. Sinisega on märgitud nende õpilaste protsent, kes moodustasid sõna kasutades sisuliselt korrektse lause, aga lausest ei selgunud sõna tähendus. Punasega on märgitud nende õpilaste protsent, kes ei saanud lause moodustamisega hakkama või moodustasid sisult vale lause. Protsendid on arvudena joonisele lisatud.

Keskmiselt esinevad valitud 30 sõna 2,27 erineva aine õpikute sõnastikes. Sõnad, mille kohta õpilased oskasid moodustada mõttekaid lauseid, esinevad keskmiselt 2,30 erineva aine õpikute sõnastikes. Sõnad, mille kohta õpilased mõttekaid lauseid moodustada ei osanud, esinevad keskmiselt 2,23 erineva aine õpikute sõnastikes. Järelikult ei mõjuta õpilaste lausemoodustamisoskust see, mitmes erinevas aines nad sõnu on kohanud.

Sõnade mõistmine

Arvestasin koos nii sõna seletust kui ka sõnaga moodustatud lauset ja hindasin, kas õpilased teavad sõnu. Kõige paremini teati sõnu *idee* (97%), *globaalne* (95%), *inflatsioon* (79%), *legaalne* (75%) ja *tolerantsus* (74%). Kõige vähem teati sõnu *identiteet* (2%), *variant* (5%), *kommentaar* (7%), *moraalne* (13%), *eetiline* (14%) ja *bürokraatia* (17%). Ülejäänud sõnade puhul oli õpilasi, kes selle sõna valisid ja sõna ka teadsid, 20–64%.

Joonis 3. Lausete moodustamine

Oli kaks sõna, mida kõik õpilased teadsid vähemalt osaliselt: *idee* ja *legalne*. Kõige rohkem teati osaliselt sõnu *kommentaar* (91%), *variant* (92%) ja *sotsiaalne* (77%), samu sõnu ka seletati enamasti vaid osaliselt õigesti. Põhjus, miks nende sõnade seletused enamasti vaid osaliselt õigeks loetud on, on eelnevalt juba esitatud: õpilaste pakutud tähendused on rahva seas levinud ja need tähendused on olemas kas seletavas sõnaraamatus või sünonüümisõnaraamatus, aga ÕS-i järgi õpilaste pakutud tähendused õiged ei ole. Ka õpilaste moodustatud laused olid enamasti sisult õiged, näiteks lause 33, aga nendest lausetest ei selgu seletatava sõna tähendus, või on õpilased teinud lause seletamiseks sõna nii-öelda vales tähenduses, näiteks laused 34 ja 35. Kõige vähem teati ebamääraselt sõnu *idee* (3%) ja *globalne* (4%). Ülejäänud sõnade puhul oli õpilasi, kes sõnu ebamääraselt seletasid ja lauses kasutasid, 15–70%. Keskmiselt teadis üht sõna 50% õpilastest, kes olid sõna seletamiseks valinud.

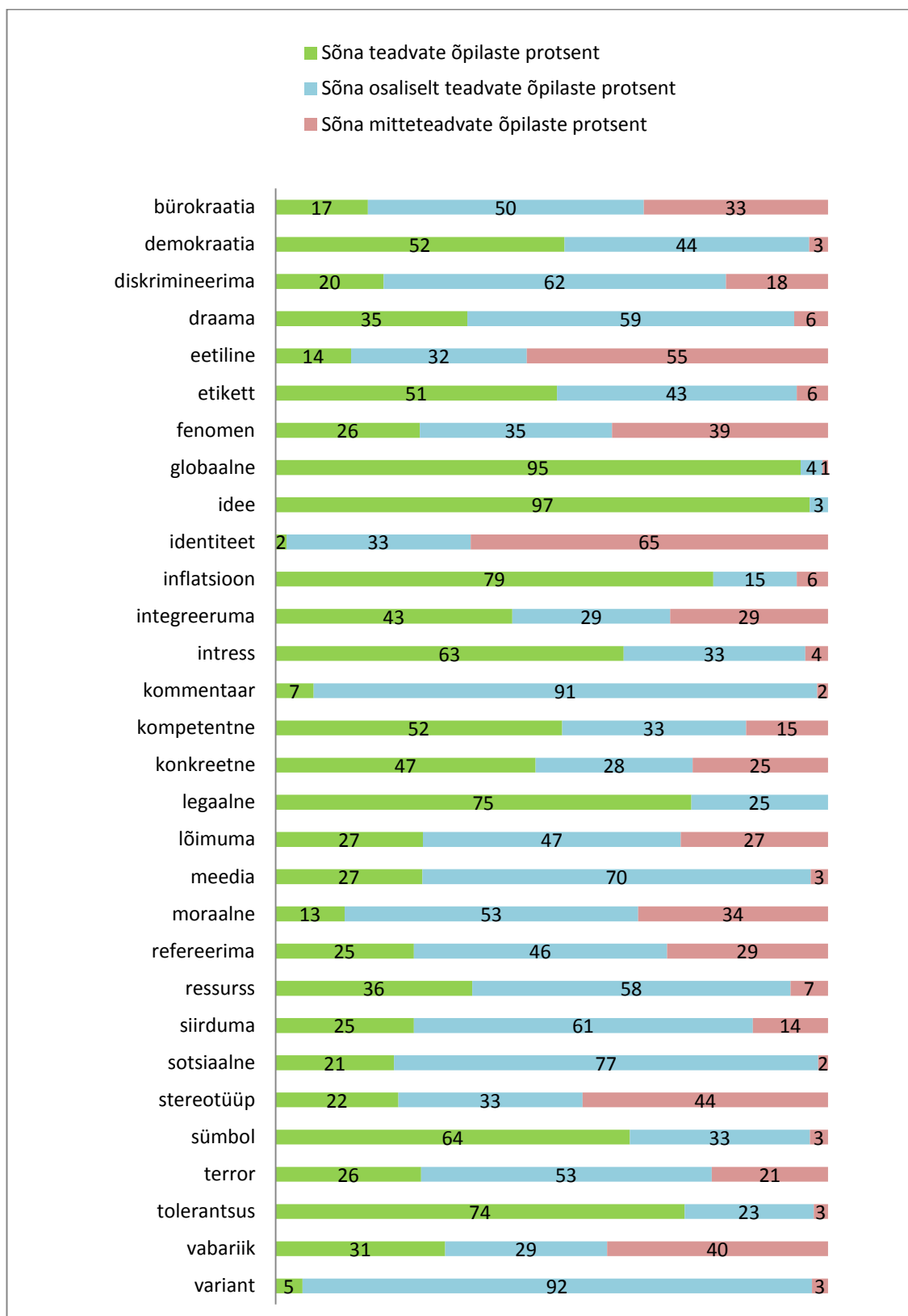
(33) Paljud *netikommentaariid* on väga solvavad.

(34) Testis oli kolm *varianti*: a, b ja c.

(35) Martin on *sotsiaalne* poiss, sest ta suhtleb oma sõpradega palju

Kõige rohkem eksisid õpilased sõnade *identiteet* (65%), *stereotüüp* (44%), *vabariik* (44%) ja *fenomen* (39%) tundmises. Sõnad, mille puhul õpilased kõige vähem eksisid, olid *globalne* ja *sotsiaalne* (1%), *kommentaari* (2%), *demokraatia*, *meedia*, *sümbol* ja *variant* (3%) ning *intress* (4%), lisaks juba eelnevalt mainitud *idee* ja *legalne*, mida ükski õpilane valesti ei teadnud. Ülejäänud sõnade puhul on vastav protsent 8–34%.

Tulemusi illustreerib joonis 4. Rohelisega on tähistatud nende õpilaste protsent, kes valisid sõna seletamiseks ja seda ka teadsid. Sinisega on tähistatud nende õpilaste protsent, kes valisid sõna, aga seletuse ega lause põhjal ei selgunud, kas õpilane teab sõna, või selgus, et õpilane teab sõna osaliselt õigesti. Punasega on tähistatud nende õpilaste protsent, kes sõna õiget tähendust ei teadnud. Protsendid on arvudena joonisele lisatud.

Joonis 4. Sõnade teadmine

Kõige paremini teatud sõnad (*idee, globaalne, inflatsioon, legaalne, tolerantsus*) esinesid õpikute sõnastikes keskmiselt 4,2 korda ning keskmiselt 2,4 erineva aine õpiku sõnastikus. Sõnad, mida kõige vähem teati (*identiteet, variant, kommentaar, moraalne, eetiline, bürokraatia*), esinesid õpikute sõnastikes vähem kordi (3,7), erinevate ainete õpikute sõnastikes esinemine oli enam-vähem võrdne ehk 2,3. Sarnane oli tulemus nende sõnade puhul, mida õpilased kõige rohkem valesti teadsid (*identiteet, stereotüüp, vabariik, fenomen*): need esinesid sõnastikes keskmiselt 3,8 korda ning keskmiselt 2,3 erineva aine õpikute sõnastikes. Sõnad, mida õpilased kõige vähem valesti teadsid (*globaalne, sotsiaalne, kommentaar, demokraatia, meedia, sümbol, variant, intruss, idee, legaalne*), esinesid sõnastikes keskmiselt 6,4 korda. Keskmist tõstab sõna *sotsiaalne*, mis oli erineval kujul sõnastikes 22 korral, aga ka ilma selle sõnata on keskmine endiselt kõrge – 4,7. Keskmiselt esinesid kõige vähem valesti teatud sõnad 2,7 erineva aine õpikute sõnastikes. Saadud andmete põhjal ei ole võimalik väita, et sõnade esinemissagedus õpikute sõnastikes mõjutaks kuidagi seda, kui hästi õpilased neid sõnu teavad.

Tähelepanu peaks pöörama nendele sõnadele, mida õpilased teadsid osaliselt. Kui õpilased teavad sõna vales tähenduses, siis sellised eksimused paistavad välja ja neid on kerge parandada, näiteks laused 36–38, sulgudes on kirjas, kuidas õpilane sõna tähendust ise seletas. Lapsed võivad sõnu juhuslikult õiges tähenduses kasutada, aga see ei tähenda, et nad õiget tähendust ka tegelikult teavad (Clark 1995: 37). Selliseid juhtumeid illustreerivad näitelauseid 39–42; ainult lauset vaadates ei ole võimalik aru saada, et õpilane sõna tähendust ei tea, vaadates aga ka õpilase pakutud seletust, on selge, et õpilane ei tea sõna õigekeelsussõnaraamatus olevat tähendust. Näitelauseid 39 ja 40 puhul selguks siiski kontekstist, et sõna tähendust ei tunta. Näitelauseid 41 ja 42 puhul ei oleks abi ka ümbritsevast kontekstist, sest lausega kirjeldatud olukord jääb samaks: kedagi koheldakse paremini ja kedagi halvemini. Õpilased on sõna ilmselt ise õppinud ja ei ole selle tähendusest õigesti aru saanud, mis selgub nende kirjutatud seletustest (näitelauseid 44 ja 45). Teine sõna, mille õpilased on ilmselt ise õppinud, on *vabariik*. Suurem osa õpilasi moodustas lause *Eesti on vabariik* või mõne sarnase

lihtlause, mis sisult on täiesti õige, Eesti on vabariik. Õpilaste pakutud selgitustest (45–47) on aga näha, et tegelikult õpilased ei tea, mis teeb riigist vabariigi.

- (36) See reis oli *kompetentne* ('mugav, kindel') ning inimesed olid rahul.
- (37) See lennuk on *eetiline* ('vastab reeglitele').
- (38) tööandja *diskrimineeris* ('halvustama') pidevalt oma töötajaid nende valikutes.
- (39) Maailmas eksisteerib erinevaid *stereotüüpe* ('isiksus')
- (40) Need kaksikud on *komptentsed* ('sarnane, sama').

- (41) Tööde-juhataja eelistab naistele mehi – see on ju *diskrimineerimine*
- (42) Naisi lubatakse keskööni ööklubidesse tasuta sisse, mis on ilmselge *diskrimineerimine*.
- (43) *diskrimineerima* – eelistama kedagi kas soo või vanus jne...
- (44) *diskrimineerima* – kedagi eelistama kellegi teise asemel
- (45) *vabariik* – riik, mis on vaba ja ei sõltu teistest riikidest
- (46) *vabariik* – riik mis sai vabaduse teise riigi alt
- (47) *vabariik* – riik, mille juhiks on president

3.4.3 Testi esimese ja teise osa võrdlev analüüs

Testi teise osa tulemuste, kust selgusid õpilaste tegelikud teadmised, ja testi esimese osa tulemuste, kus õpilased ise hindasid oma teadmisi, võrdlemine annab ülevaate, kui adekvaatselt õpilased oma oskusi hindavad, ja võimaldab teha üldistusi, kui palju nad tegelikult sõnu teavad. Kui õpilane on märkinud, et ta sõna tähendust ei tea, võib kindel olla, et ta seda ei teagi, sest enamasti märkisid õpilased vähem kui 50 sõna puhul, et nad tähendust ei tea. Veidi kriitilisemalt tuleb hinnata õpilase arvamust, kui ta on märkinud, et teab sõna tähendust, sest enamasti õpilased märkisid, et teavad rohkem kui sadat sõna 150-st.

Hinnates õpilase teadmisi sõna kohta seletuse ja lause põhjal, teadis üks õpilane keskmiselt veidi üle kuue sõna (6,2), aimas keskmiselt veidi alla kuue sõna (5,8), teadis valesti või ei osanud seletada 1,5 sõna ning ei teadnud üldse või ei jõudnud seletada 1,5

sõna. (Kõik õpilased ei olnud erinevatel põhjustel seletanud 15 sõna, näiteks mõni õpilane oli kirjutanud, et rohkem ei oska, mõni oli kirjutanud, et rohkem ei jõudnud. Sõnade teadmise analüüsisimise juures pole ma sellele tähelepanu pööranud, sest õpilased ei valinud seletamiseks samu sõnu ja seega ei valitud sõnu võrdselt.) Ilmselt kui õpilane ei jõudnud sõna seletada, siis ta ei teadnud sõna väga hästi, sest muidu ta oleks valinud selle sõna seletamiseks esimeste seas või oleks kiiruga jõudnud lause lõpuni kirjutada.

Testi esimeses osas on 150 sõna, mille puhul õpilased pidid märkima, kas nad teavad või ei tea sõnade tähendust. Kasutades juhuvalimist, moodustus valim 30 sõnast, mille seast õpilased pidid seletama 15 sõna. Õpilaste valitud sõnad esindavad testi esimese osa 150 sõna ja õpilaste tulemusi võib üldistada 150 sõnale. Kuna õpilased teadsid veidi üle kuue sõna, võib oletada, et õpilased teavad umbes 60 sõna 150-st ehk umbes 40%, umbes sama palju sõnu õpilased ka aimasid. 15 sõna analüüsimisel selgus, et keskmiselt jäi õpilastel seletamata või selgitati valesti 1,5 sõna ning jäi selgitamata või ei teatud üldse samuti 1,5 sõna, kokku kolm sõna. Seega võib üldistada, et õpilased ei tea 30 sõna 150-st ehk umbes 20%.

Sõnu *idee*, *globaalne*, *inflatsioon*, *legaalne* ja *tolerantsus* teadsid õpilased kõige paremini, keskmiselt 84% õpilastest, kes need sõnad valisid, oskasid sõnu seletada ja lauses kasutada. Testi esimeses osas märkis keskmiselt 86% õpilasi, et nad neid sõnu teavad, seega on nende sõnade puhul õpilased oma teadmisi adekvaatselt hinnanud. Keskmiselt 96% õpilastest märkis, et teavad sõnu *kommentaar*, *variant* ja *sotsiaalne*, aga 85% õpilastest, kes valisid need sõnad seletamiseks, teadsid sõnu vaid osaliselt. Sõnade puhul, mida õpilased kõige vähem teadsid (*identiteet*, *stereotüüp*, *vabariik*, *fenomen*), oli keskmiselt 83% õpilastest märkinud, et teavad neid sõnu, aga ometi ligi pooled õpilastest, kes olid need sõnad seletamiseks valinud, et saanud seletamise ja sisult õige lause moodustamisega hakkama, seega on õpilased nende sõnade puhul oma teadmisi üle hinnanud.

Märgistusmeetod sobib, kui on kiirelt vaja hinnata suure hulga õpilaste sõnavara tundmise taset, sest testi esimese ja teise osa tulemuste vahel oli mõõdukas

korrelatsioon (0,35). See tähendab, et kui õpilane oli testi esimeses osas paljude sõnade puhul märkinud, et ta neid teab, siis teadis ta hästi ka testi teise osa sõnu (oskas neid seletada ja sai sisult õige lause moodustamisega hakkama). Testi esimese ja teise osa tulemuste vahel oli ka mõõdukas negatiivne korrelatsioon (-0,37). See tähendab, et kui õpilane oli testi esimeses osas väheste sõnade puhul märkinud, et ta neid teab, siis eksis ta testi teises osas sõnade seletamisel rohkem. Leitud korrelatsioonid on siiski vaid mõõdukad, mis tähendab, et esineb ka erandeid. Seetõttu sobib märgistusmeetod õpilaste sõnavara tundmise hindamisel üldistuste tegemiseks suurema rühma kohta, aga selle meetodi abil ei saa hinnata konkreetse õpilase tegelikke teadmisi. Samuti ei saa selle meetodi abil hinnata konkreetse sõna tundmist, sest nagu eelnevalt juba selgus, näiteks sõnade *kommentaar*, *variant* ja *sotsiaalne* puhul arvasid paljud õpilased, et teavad nende sõnade tähendust, aga tegelikult oskasid õpilased neid sõnu vaid osaliselt seletada.

3.4.4 Koolide võrdlev analüüs

Õpilaste teadmiste hindamisel vaatasin testi teist osa, kus neil tuli sõnu seletada ja lauses kasutada. Hinnates nii seletust kui ka lauset, teadis üks õpilane keskmiselt veidi üle kuue sõna (6,2), aimas keskmiselt veidi alla kuue sõna (5,8) ning ei teadnud 1,5 sõna. Kõige parema tulemuse saavutas õpilane, kes teadis õigesti 13 sõna ja osaliselt õigesti 2 sõna. Kõige kehvem oli õpilase tulemus, kes teadis kolme sõna, teadis osaliselt kaht sõna ning teadis valesti lausa 10 sõna. Ülejäänud õpilastel oli vales tähenduses sõnu kõige rohkem neli.

Kõige paremini teadsid sõnu Gustav Adolffi gümnaasiumi õpilased, kes keskmiselt teadsid seitset sõna, aimasid kuut sõna ja ei teadnud või teadsid valesti kaht sõna. Sarnased tulemused olid ka Tartu Kivilinna gümnaasiumis, kus teati kuut sõna, aimati seitset ja eksiti 1,5 sõnaga, Tartu Kesklinna koolis, kus teati kuut sõna, aimati viit ja eksiti ühe sõnaga, ja Kärkla koolis, kus teati kuut, aimati viit ja eksiti kahe sõnaga. Veidi vähem teati sõnu Kambja koolis, kus keskmiselt teati nelja sõna, aimati viit ja eksiti ühe sõnaga.

Kambja kooli õpilastest ei valinud keegi seletamiseks sõnu *bürokraatia*, *eetiline*, *integreeruma*, *kompetentne*, *moraalne* ega *refereerima*. Keskmisest vähem valiti seletamiseks sõnu *globaalne*, *legaalne* ja *terror*. Seitset sõna ei teadnud ükski õpilane: *diskrimineerima*, *fenomen*, *identiteet*, *kommentaar*, *lõimuma*, *sotsiaalne* ja *variant*. Suuremat osa neist sõnadest ei teadnud eriti ka teiste koolide õpilased, aga sõna *diskrimineerima* teadis keskmiselt 20% õpilastest, seega on selle sõna puhul Kambja kooli õpilaste tulemused madalamad. Lisaks teati Kambja koolis keskmisest vähem sõnu *globaalne*, *inflatsioon* ja *intress*. Keskmisest paremini teati aga sõnu *etikett*, *ressurss*, *stereotüüp* ja *tolerantsus*.

Tartu Kivilinna gümnaasiumi õpilastest ei valinud keegi seletamiseks sõna *bürokraatia*. Lisaks oli üheksa sõna, mida keegi ei teadnud: *eetiline*, *identiteet*, *kommentaar*, *lõimuma*, *moraalne*, *refereerima*, *siirduma*, *sotsiaalne*, *stereotüüp* ja *vabariik*. Enamikku neist sõnadest ei teadnud hästi ka teiste koolide õpilased, erandiks *vabariik*, mille puhul kõigis teistes koolides leidis õpilasi, kes seda sõna teadsid. Kivilinna gümnaasiumis oli keskmisest madalam ka sõnade *kompetentne* ja *konkreetne* tundmine. Keskmisest paremini teadsid Kivilinna kooli õpilased sõnu *meedia* ja *legaalne*.

Tartu Kesklinna koolis ei valinud keegi seletamiseks sõna *lõimuma*, lisaks ei teadnud keegi sõnu *draama*, *identiteet*, *kommentaar*, *meedia*, *refereerima* ja *terror*. Sõnu *identiteet*, *kommentaar* ja *refereerima* ei teadnud ka teiste koolide õpilased kuigi hästi, aga sõnu *draama*, *meedia* ja *terror* teati teistes koolides paremini. Kesklinna koolis teati teistest koolidest paremini ainult sõna *intress*, aga kui teistes koolides oli 9–12 sõna, mida kõik õpilased teadsid õigesti või vähemalt osaliselt õigesti, siis Kesklinna koolis oli selliseid sõnu 18.

Kärdla ühisgümnaasiumi õpilased valisid seletamiseks kõiki sõnu, aga oli 6 sõna, mida ükski õpilane ei teadnud: *bürokraatia*, *fenomen*, *identiteet*, *integreeruma*, *refereerima* ja *variant*. Samu sõnu ei teatud hästi ka teistes koolides. Keskmisest madalam oli Kärdla koolis sõnade *stereotüüp* ja *legaalne* tundmine, millest viimast seletati enamasti osaliselt õigesti. Keskmisest paremini teati Kärdla koolis sõnu *draama*, *kompetentne* ja *lõimuma*.

Gustav Adolphi gümnaasiumis valiti seletamiseks kõiki sõnu ning kõiki sõnu oskas vähemalt üks õpilane seletada. Keskmisest vähem oskasid Gustav Adolphi õpilased seletada sõna *sotsiaalne*, keskmisest paremini sõnu *demokraatia* ja *inflatsioon*. Selle kooli tulemused on kõige lähedasemad kõikide koolide tulemuste keskmisele.

Noarootsi koolis vastas küsitlusele 14 õpilast. Kuna nende vastused saabusid teistest tunduvalt hiljem, ei kajastu Noarootsi kooli tulemus üldises analüüsis. Noarootsi õpilased märkisid testi esimeses osas keskmiselt, et teavad 108 sõna, mis on teiste koolide keskmisest (117) veidi madalam. Testi teises osas teadsid õpilased keskmiselt viit sõna, osaliselt õigesti seitset ja eksisid kolmega, mis on küllaltki sarnane teiste koolide keskmistega (vastavalt 6, 6 ja 3). Ükski Noarootsi kooli õpilane ei valinud seletamiseks sõnu *bürokraatia*, *integreeruma* ja *lõimuma*, mida valiti vähe ka teistes koolides. Võrreldes teiste koolidega valisid Noarootsi õpilased tunduvalt vähem sõnu *demokraatia*, *diskrimineerima*, *globaalne*, *inflatsioon* ja *sümbol*, tunduvalt rohkem aga sõnu *draama*, *identiteet*, *siirduma* ja *terror*. Keegi õpilastest ei osanud seletada sõnu *diskrimineerima*, *eetiline*, *kommentaar*, *moraalne*, *stereotüüp*, *terror* ja *variant*, millega oli raskusi ka teiste koolide õpilastel. Noarootsi õpilased teadsid võrreldes teistega tunduvalt vähem sõnu *demokraatia*, *intress* ja *vabariik*, tunduvalt paremini aga sõna *sotsiaalne*. Lisaks oli viis sõna, mida Noarootsi koolis oskasid seletada kõik õpilased, kes selle sõna olid seletamiseks valinud: *fenomen*, *globaalne*, *inflatsioon*, *kompetentne*, *tolerantsus*.

Saadud tulemused on ebaühtlased. Ainult sõna *idee* teati kõigis koolides hästi ja sõna *kommentaar* osaliselt õigesti. Ülejäänud sõnade puhul esines suuri kõikumisi nii sõnade valitavuses kui ka nende teadmises: näiteks sõna *globaalne*, mida nelja kooli õpilased valisid palju ja teadsid hästi, ühe kooli õpilased valisid vähe ja samuti teadsid hästi, aga ühe kooli õpilased valisid vähe ja teadsid halvasti, või *etikett*, mida ühes koolis valis seletamiseks vaid kümnendik õpilastest ja teises rohkem kui pooled.

3.5 Järeldused

Küsitluse katsetamine emakeeleolümpiaadil näitas, et test on õpilastele jõukohane ja selle abil saab hinnata õpilaste sõnavaratundmist. Testi esimeses osas tuli õpilastel 150 sõna puhul märkida, kas nad teavad või ei tea sõna tähendust, ja testi teises osas tuli õpilastel valida 15 sõna, mida nad pidid seletama ja millega moodustama lause, kust selguks sõna tähendus. Testitavad sõnad on pärit 9. klassi humanitaarainete õpikute sõnastikest ning esinesid sõnastikes erineva sagedusega: kümme sõna esinesid sõnastikes vaid kaks korda, kõige sagedasem sõna *sotsiaalne* aga 22 korda.

Testi esimeses osas pidid õpilased märkima, kas nad teavad sõna tähendust, ja keskmiselt märkisid õpilased, et teavad 117 sõna ehk umbes 80%. Testi teise osa analüüsimisel selgus, et keskmiselt teadis üks õpilane veidi üle kuue sõna, aimas veidi alla kuue sõna ja ei saanud hakkama kolme sõna seletamisega. Selle põhjal võib üldistada, et tegelikult teavad õpilased 40% sõnu, aimavad samuti 40% ning ei tea 20% sõnu. Andmetest järeldub, et õpilased on märkinud, et teavad ka neid sõnu, mida tegelikult teavad vaid osaliselt või mille tähendust nad üldse ei tea. Samas kui õpilane on märkinud, et ei tea sõna tähendust, siis ilmselt ta seda ei teagi.

Testi esimese ja teise osa tulemuste vahel oli mõõdukas korrelatsioon. Kui õpilane oli keskmisest enam märkinud, et teab sõnade tähendusi, siis ta ka oskas seletada ja lauses kasutada keskmisest rohkem sõnu. Kui õpilane oli keskmisest vähem märkinud, et teab sõnade tähendusi, siis eksis ta keskmisest enam sõnade seletamisel. Korrelatsioon ei ole aga tugev, seetõttu ei tasu hinnata konkreetse õpilase teadmisi või konkreetse sõna tundmist märgistusmeetodi abil.

Tulemused olid väga ebaühtlased nii erinevate sõnade, õpilaste kui ka koolide puhul. Näiteks sõna *idee* valis 91% õpilastest ja sõna teadsid neist 97%, sõna *bürokraatia* aga valis ainult 5% õpilastest ja neist teadis seda sõna 17%. Õpilastest üks teadis 13 sõna ja osaliselt õigesti kaht sõna, teine teadis kolme, osaliselt õigesti kahte ja vales tähenduses 10 sõna. Koolidest ühes teadsid õpilased keskmiselt seitset sõna, teises nelja.

Tulemustest selgus, et sõna teadmist ei mõjuta sõna esinemine õpikute sõnastikes: sagedamini esinevaid sõnu ei teatud paremini kui harvemini esinevaid sõnu; ei olnud ka vastupidist tendentsi, et harvemini esinevaid sõnu oleks paremini teatud. Sõna teadmist ei mõjutanud ka see, mitme erineva aine õpiku sõnastikus sõna esines. Samuti ei paistnud, et mõne õppeaine sõnu oleks paremini teatud kui teiste õppeainete omi: nii hästi teatud kui ka valesti teatud sõnu esines kõigi õppeainete õpikuis. Järelikult on õpilased need sõnad omandanud iseseisvalt ja mitte kooli abil.

Küsitluse tulemustest selgus, et 9. klassi õpilased ei tea 9. klassi humanitaarainete õpikute sõnastikes olevaid sõnu. Leidus üksikuid erandeid, näiteks *idee*, mida teadsid pea kõik vastanutest. Keskmiselt teadsid sõnu aga vaid pooled õpilastest, kes olid sõna seletamiseks valinud, ülejäänud õpilased teadsid sõna osaliselt või ei teadnud üldse sõna õiget tähendust. Mõnes koolis oli sõnavara tundmise üldine tase parem, aga õpilaste teadmiste vahel olid ikkagi suured erinevused. Sõnade teadmise ebaühtlane tase annab märku sellest, et koolides ei tegelda piisavalt sõnavaraõpetusega. Kuna ebaühtlaselt teati kõigi õppeainete sõnastikes olevaid sõnu, siis järelikult tuleb süsteemse sõnavaraõpetusega rohkem tegeleda kõigil aineõpetajatel. Ilmselt ei oska õpilased ka ise sõnastikke kasutada, sest näiteks sõna *sotsiaalne* esines kõigi ainete õpikute sõnastikes ning mõnes neist erineval kujul mitu korda, ometi teadis vaid viiendik õpilastest, kes selle sõna valisid, sõna õiget tähendust. Järelikult tuleb sõnastike kasutama õppimisele rohkem tähelepanu pöörata ning seda kõigi ainete tundides.

Küsitlusesse sõnu valides jäid kõrvale terminid (nt *boora*, *trohheus* jms), küsitlusesse valitud sõnad on nii-öelda tavalised ja esinevad igapäevases keelekasutuses. Ilmselt on õpilased ise konteksti toel õppinud sõnu, nagu *diskrimineerima*, *vabariik*, *sotsiaalne* jm. Ometi on oluline, et õpilased teaksid nende sõnade täpset tähendust. Suur osa õpilasi arvas, et *diskrimineerima* tähendab kiusamist, laimamist või muidu halba kohtlemist. Osa õpilasi arvas, et diskrimineeritakse ainult soo või rassi põhjal. Paar õpilast arvas, et diskrimineerimine tähendab kellegi eelistamist. Enamik õpilastest moodustasid aga sellise lause, millest ei selgu, et õpilane sõna tähendust ei tea. Ka sõnaga *kommentaar*

oskasid õpilased sisult õigeid lauseid moodustada, tähenduse selgitamisel kirjutasid aga vaid vähesed, et *kommentaar* on 'selgitav märkus'. Valdav osa õpilastest arvas, et sõna tähenduseks on 'arvamusavaldus'. Sarnane on olukord sõnaga *vabariik*. Pea kõik õpilased moodustasid lause selle kohta, et Eesti on vabariik; milles vabariigi idee seisneb, seda vabariigis elavad õpilased ei tea. Arvatakse, et vabariik tähendab vaba/iseseisvat/sõltumatut riiki või riiki, mille juhiks on president. Sõnu *integreeruma* ja *lõimuma* valis kumbagi kümnendik õpilastest, neist väga vähesed õpilased valisid seletamiseks mõlema sõna. Seoses Venemaa kasvava agressiivsusega, on praegu aktuaalne mitte-eestlaste integreerimine Eesti ühiskonda. Ometi ei tea 9. klassi õpilased, kelle kohustuslik koolitee on kohe lõpule jõudmas, mida integreerimine tähendab. Sellega seoses on oluline ka sõna *sotsiaalne*, mille puhul paljud õpilased arvasid, et sõna tähenduseks on 'seltskondlik'; vähesed teadsid õigekeelsussõnaraamatus olevat tähendust 'ühiskondlik'. Üheksanda klassi õpilased võiksid ka juba teada sõna *refereerima* ning kindlasti ei tohiks seda segi ajada sõnaga *viitama*, sest kui nad tahavad kooliteed jätkata, tuleb neil kindlasti kirjutada uurimustöid. Rohkem oli neid õpilasi, kes arvasid, et *refereerima* tähendab 'oma sõnadega ümber ütlema', mis on ilmselt õpitud eesti keele tunnis seoses kirjandi kirjutamise ja tsiteerimisega. Tähendus 'ümber ütlema' on aga ainult osaliselt õige, sest oluline on, et refereering oleks ka kokkuvõtlik.

Õpilased teavad paljusid olulisi sõnu vaid osaliselt õigesti, seega tuleb koolis pöörata rohkem tähelepanu sõnavara süstemaatilisele arendamisele ning seda tuleb teha kõikide ainete õpetajatel. Sõnavara õpetades ei tohiks käsitlemata jätta ka sageli esinevaid, nii-öelda tavalisi sõnu. Õpilaste sõnavara arengule tuleks kasuks, kui neil kujundatakse harjumus kontrollida võõraid sõnu sõnastikust. Sõnavara õpetamist lihtsustaks, kui olulisemad sõnad, see tähendab sõnad, mis tuleks kindlasti omandada aktiivsesse sõnavarasse, oleksid õpikute sõnastikes eraldi tähistatud.

Rohkem tasuks uurida sõnade *variant*, *kommentaar*, *sotsiaalne*, *identiteet* ja *konkreetne* kasutamist. Neist kahe puhul (*variant*, *kommentaar*) kasutas valdav enamik õpilastest sõna selgitamisel tähendust, mis õigekeelsussõnaraamatu järgi ei ole õige, aga mis

seletavas sõnaraamatus on olemas. Tuleks uurida, kui levinud on nende sõnade kasutamine EKSS-is olevates tähendustes. Kui selline sõnakasutus on levinud, võiks uurida, kas oleks mõttekas need tähendused ka ÕS-i lisada. Olukord on sarnane sõnaga *sotsiaalne*, millele suurem osa õpilasi kirjutas seletuseks samasuguse tähenduse, kuid nende pakutud tähendust ei olnud ÕS-is ega EKSS-is. Tasuks uurida, kas on ehk toimunud tähendusnihe, mis tuleks sõnaraamatutesse lisada. Uurida tuleks ka sõnu *konkreetne*, mille puhul paljud õpilased kirjutasid, et selle tähendus on 'otsekohene', ning *identiteet*, mida paljud õpilased ilmselt *identiteedivarguse* tõttu seostasid isikuandmetega. Kui on toimunud tähendusnihked, tuleks need ÕS-i lisada. Kui tähendusnihkeid toimunud ei ole ning sõna sellises tähenduses kasutamine ei ole mõeldav, siis tuleks koolis nende õpetamisele rohkem tähelepanu pöörata.

Kokkuvõte

Ühe inimese sõnavara koosneb sõnadest, mida ta aktiivselt kasutab, ja sõnadest, millest ta aru saab. Aktiivse sõnavara maht on väiksem kui passiivse sõnavara oma, aga ei saa tõmmata ranget piiri, millised sõnad kuuluvad aktiivsesse ja millised passiivsesse sõnavarasse. Inimesed kasutavad ka sõnu, millele nad on andnud ühekülge või meelevaldse tähenduse ehk mille tegelikku tähendust nad ei tea.

Avar sõnavara on oluline täpsemaks eneseväljenduseks ja tekstide paremaks mõistmiseks. Uuringud on näidanud, et sõnavaratundmine ja õppeedukus on korrelatsioonis.

Väikelapsed õpivad sõnu kontekstist ja kooli minnes on lapsel olemas igapäevane põhisõnavara. Kooli ülesanne on arendada õpilaste sõnavara seoses koolis omandatavate teadmistega. Peamine töö sõnade tähenduste täpsustamisel tuleb teha emakeeletunnis, aga teadlikku tööd sõnavara arendamiseks tuleb teha ka kõigis ainetundides.

Sõnade õpetamisel tuleb teha valikuid. Ei ole mõtet õpetada neid sõnu, mille õpilased iseseivalt omandavad. Samas, nagu selgus ka siinsest tööst, tuleb rohkem tähelepanu pöörata nii-öelda tavaliste sõnade õpetamisele, sest iseseisvalt konteksti abil sõnu õppides võib juhtuda, et sõna tähendust mõistetakse ühekülgselt.

Siinse töö eesmärgiks oli uurida, kui hästi teavad põhikooli lõpuklassi õpilased 9. klassi humanitaarainete õpikute sõnastikes olevaid sõnu. Küsitluse jaoks valisin 16 õpikut, mis sisaldasid sõnastikku, ning kirjutasin sõnastikest välja kõik korduvad sõnad. Sain 410 sõnast koosneva nimekirja, milles kõik sõnad esinesid sõnastikes vähemalt kahel korral. Tegin juhuvaliku ning sain testi esimese osa jaoks 150 sõna, mille seast valisin juhuslikult 30 sõna testi teise osa jaoks.

Testi esimeses osas pidid õpilased 150 sõna puhul märkima, kas nad teavad või ei tea sõna tähendust. Testi teises osas pidid õpilased 30 sõna seast valima 15, neid seletama ja kasutama lauses, kust selguks sõna tähendus. Katsetasin testi esmalt

emakeeleolümpiaadil, kus osalesid õpilased kolmest vanusegrupist: 7.–8. klass, 9.–10. klass ja 11.–12. klass. Õpilased said aru tööjuhenditest ja ülesanded olid neile jõukohased, seega otsustasin küsitluse samal kujul viia läbi ka 9. klassi õpilaste seas.

Küsitlusele vastas 133 õpilast viiest erinevast koolist: Gustav Adolfi gümnaasium, Kambja põhikool, Kärkla ühisgümnaasium, Tartu Kesklinna kool, Tartu Kivilinna gümnaasium. Küsitluse viisid läbi õpilaste emakeeleõpetajad ja õpilased vastasid küsimustikule paberil, välja arvatud Kärkla koolis, kus õpilased vastasid küsimustikule informaatikatunnis elektrooniliselt.

Testi esimeses osas ei olnud ühtegi sõna, mille puhul kõik õpilased oleksid märkinud, et teavad sõna tähendust. Kõige vähem teati sõnu *assimileerima*, *pragmaatiline*, *ratifitseerima* ja *väisama*. Kokku oli 19 sõna, mille puhul vähem kui pooled õpilased olid märkinud, et teavad sõna tähendust. Keskmiselt märkis iga õpilane, et teab 80% sõnade tähendust.

Testi teise osa tulemustest selgus, et kõige paremini teati sõnu *idee*, *globaalne*, *inflatsioon*, *legaalne* ja *tolerantsus*. Kõige vähem teati sõnu *identiteet*, *variant*, *kommentaar*, *moraalne*, *eetiline* ja *bürokraatia*. Kõige vähem eksiti sõnade *idee*, *legaalne*, *globaalne*, *sotsiaalne* ja *kommentaar* tundmises. Enim eksiti sõnade *identiteet*, *stereotüüp*, *vabariik* ja *fenomen* seletamises. Keskmiselt teadis üks õpilane veidi üle kuue sõna, aimas veidi alla kuue sõna ning ei saanud hakkama kolme sõna seletamisega.

Testi esimese ja teise osa võrdlemisel selgus, et testi esimeses osas olid õpilased oma võimed üle hinnanud: õpilased märkisid, et teavad 80% sõnu, aga testi teise osa tulemused näitasid, et nad teavad 40% sõnade puhul õiget tähendust, ülejäänud 40% puhul aga ainult osalist tähendust. Testi esimese ja teise osa tulemuste vahel oli siiski mõõdukas korrelatsioon: need õpilased, kes märkisid rohkemate sõnade puhul, et teavad sõnade tähendust, oskasid paremini sõnu seletada ja lauses kasutada.

Testi tulemused näitasid, et rohkem tähelepanu tuleb pöörata sõnade *diskrimineerima*, *kommentaar*, *refereerima*, *sotsiaalne*, *vabariik*, *integreeruma* ja *lõimuma* õpetamisele.

Edasi tasuks uurida sõnade *variant, kommentaar, sotsiaalne, identiteet* ja *konkreetne* kasutamist.

Küsitluse tulemused olid ebaühtlased nii sõnade, õpilaste kui ka koolide puhul. Mõnda sõna teadsid pea kõik õpilased, teist peaaegu mitte üksi õpilane. Sõnade teadmist ei mõjutanud, mitu korda või mitme aine õpikute sõnastikes sõna esines. Ka ei paistnud, et mõne kooli õpilased oleks sõnu teistest tunduvalt paremini teadnud: kooli üldine tase võis olla keskmisest kõrgem, aga õpilaste tulemuste vahel olid ikkagi suured erinevused. Tulemustest järeldub, et koolides ei tegelda piisavalt sõnavara süsteemse õpetamisega.

Kirjandus

- Aavik, Johannes 1940.** Mõtteid ja ettepanekuid sõnavara õpetamise kohta. – Eesti Kool nr 3, lk 169–174.
- Argus, Reili 2003.** Lastekeelest ja selle uurimisest. – Oma Keel 1, 26–32. http://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2003_1/OK_2003-1_03.pdf. Vaadatud 16.05.2014.
- Bromley, Karen 2007.** Nine Things Every Teacher Should Know About Words and Vocabulary Instruction. – Journal of Adolescent & Adult Literacy, Vol. 50, No. 7, pp. 528–537.
- Clark, Eve V. 1995.** The Lexicon in Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ehala jt = Ehala, Martin, Krista Kerge, Kersti Lepajõe, Kadri Sõrmus 2010.** Kõrgkoolide üliõpilaste eesti keele oskuse tase. Uuringukokkuvõte. <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=10047>. Vaadatud 21.04.2014.
- Janno, Emilie 1957.** Õpilaste kõne arendamise küsimusi. – Eesti keele õpetamise metoodika küsimusi I. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 3–22.
- Kerge, Krista, Helin Puksand 2011.** Õpiteksti analüüs kirjaoskuse omandamise kontekstis. – Emakeele Seltsi aastaraamat 57 (2011). Peatoimetaja Mati Ereht, tegevtoimetaja Maria-Maren Sepper. Tartu: Emakeele Selts, 162–217.
- Kieffer, Michael J., Nonie K. Lesaux 2007.** Breaking Down Words to Build Meaning: Morphology, Vocabulary, and Reading Comprehension in the Urban Classroom. – The Reading Teacher, Vol. 61, No. 2, pp. 134–144.
- Kraav, Inger 1967.** Õpilase sõnavara rikastamise põhiprintsiibid. – Nõukogude Õpetaja nr 27, lk 3.
- Kraav, Inger 1969.** Õpilaste sõnavara tasemest. – Nõukogude Kool nr 4, lk 272–278.
- Laugaste, Gerda 1962.** Sõnavaraõpetusest emakeele tunnis. – Eesti keele õpetamise metoodika küsimusi III. Koost. V. Ordlik. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 3–24.

- Lepajõe jt = Lepajõe, Kersti, Kärt Talsi, Liisa Tepp 2012.** Loodusteaduste õpikute keelest. – Emakeele Seltsi aastaraamat 58 (2012). Peatoimetaja Mati Ereht, tegevtoimetaja Maria-Maren Sepper. Tartu: Emakeele Selts, 126–147.
- Maanso, Viivi 1960.** Õpilaste stiili arendamisest. – Eesti keele õpetamise metoodika küsimusi II. Koost. E. Janno. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 86–96.
- Maanso, Viivi 1975.** Saateks. – Sõnavaraõpetuse probleeme. Koost. Viivi Maanso. Tallinn: Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut, lk 3–4.
- McCarten, Jeanne 2007.** Teaching Vocabulary. Lessons from the Corpus, Lessons for the Classroom. Cambridge: Cambridge University Press. http://www.cambridge.org/other_files/downloads/esl/booklets/McCarten-Teaching-Vocabulary.pdf. Vaadatud 21.04.2014.
- Mikk, Jaan 1980.** Teksti mõistmine. Tallinn: Valgus.
- Mikk, Jaan 2003.** Kuidas hinnata õppeteksti keerukust. – Õpetajate Leht 01.08.2003. <http://www.opleht.ee/Arhiiv/2003/01.08.03/tekstid/dialog/1.html>. Vaadatud 17.05.2014.
- Oder, Tuuli 2012.** Sõnavara õpetamisest ja õppimisest võõrkeeles. http://www.oppekava.ee/index.php/S%C3%B5navara_%C3%B5petamisest_ja_%C3%B5ppimisest_v%C3%B5rkeeles. Vaadatud 18.05.2014.
- Pikulski, John J., Shane Templeton 2004.** Teaching and Developing Vocabulary: Key to Long-Term Reading Success. – Houghton Mifflin Reading, pp. 1–12. http://www.eduplace.com/state/author/pik_temp.pdf. Vaadatud 20.04.2014.
- PRÕK = Põhikooli riiklik õppekava.** <https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011001>. Vaadatud 17.05.2014.
- Rämmann, Kadriliis 2013.** Sõnavara tundmine 10. ja 11. klasside õpilaste seas. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Saar, Pille 2011.** Sõnavara arendamine gümnaasiumi emakeeleõpetuses ilukirjanduse kaudu. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

- Saarso, Kristi 2000.** Sõnavara õpetamine. Keeleõpetaja metoodikavihik. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Sarapuu, Kathy 2005.** Võõrsõnade tundmine gümnaasiumiastmes. Õpetajakoolituse lõputöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Scrivener, Jim 2011.** Learning teaching. The Essential Guide to English Language Teaching. Third Edition. Oxford: MacMillan.
- Säinast, Liina 2012.** Riikliku õppekava läbivate teemade sõnavara tundmine abiturientide seas. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Talsi, Kärt 2012.** Keemiaõpiku loetavuse analüüs. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Tamm, Leelo 1975.** Õpilaste sõnavara uurimine – miks ja kuidas? – Sõnavaraõpetuse probleeme. Koost. Viivi Maanso. Tallinn: Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut, lk 5–14.
- Tepp, Liisa 2012.** Erinevate hindamismeetodite rakendamine õpiku analüüsis. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Thornbury, Scott 2004.** How to Teach Vocabulary. Ed. Jeremy Harmer. Harlow: Longman.
- Tuulik, Maie 1990.** Sõnavaraline töö emakeeletunnis. Tallinn: Eesti Õppekirjanduse Keskus.
- Uusen, Anne 2002.** Emakeele õpetamisest: klassiõpetajale. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Vaigla, Aleksander 1940.** Sõnavara õpetamine keskkoolis ja gümnaasiumis. – Eesti Kool nr 3, lk 162–169.
- Õunapuu, Toom 1992.** Eesti keele õpetamise metoodika: käsiraamat emakeeleõpetajatele ja eesti filoloogia üliõpilastele. Tallinn: Koolibri.

Materjali allikad ja lühendid

- Bobõlski, Reet, Helin Puksand, Margit Ross 2011. Peegel III. 9. klassi eesti keele õpik. Tallinn: Koolibri, 148–152.
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. (<http://www.eki.ee/dict/ekss/>)
- Hennoste, Helve 2012. Õpilasele põhikooli eesti keele ja kirjanduse lõpueksamist 2012. Tallinn: Argo, 77–85.
- Hennoste, Märt 1993. Kirjanduse lugemik. Tallinn: Koolibri, 505–510.
- Hennoste, Märt 2003. Kirjandus 9. klassile. Tallinn: Avita, 262–284.
- Kukk, Kalev 2004. Geograafia põhikoolile. 5. osa. Eesti ja Euroopa: rahvastik ja majandus. Euroopa riigid. Tallinn: Avita 2004, 127–131.
- Laanemäe, Kristi, Jelena Levštšenkova, Anu Lüsi, Anu Purre 2008. Kunstiõpik 7.–9. klassile. 2. osa (Muutuv kunst. Vormimängud. Multimeedia). Tartu: Atlex, 99–103.
- Nahkur, Anne, Maie Sokk 2003. Sõna lugu. 9. klassi kirjanduse õpik. Tallinn: Koolibri, 307–312.
- Piir, Ilje, Sulev Valdmaa, Inger Kraav 1994. Kodanikuõpetus 9. klassile. Teine trükk. Tallinn: Avita, 85–87.
- Ratassepp, Priit 2007. Mõttest tekstini. Eesti keele õpik 9. klassile. Tallinn: Avita, 191–199.
- Ratassepp, Priit, Kirsi Rannaste, Karl Martin Sinijärv 2013. Labürint III. Kirjanduse õpik 9. klassile. Tallinn: Avita, 170–173.
- Raudla, Heiki, Lauri Vahtre 2003. Ühiskonnaõpetus põhikoolile. II osa. Tallinn: Avita, 120–124.
- Rummo, Tiit, Are Kont 1999. Geograafia 9. klassile. Maa ja ilm. Tallinn: Avita, 227–235.
- Sünonüümisõnastik. (<http://www.eki.ee/dict/synonyymid/>)
- Taagepera, Rein 2003. Ühiskonnaõpetus põhikoolile. I osa. Tallinn: Avita 109–113.

Toots, Anu 2003. Ühiskonnaõpetus. 9. klassi õpik. Tallinn: Koolibri, 184–191.

Värä, Einar, Tõnu Tannberg 2004. Lähiajalugu. II osa. Õpik 9. klassile. Teine, ümbertöötatud trükk. Tallinn: Avita, 151–152.

Värä, Einar, Tõnu Tannberg, Ago Pajur 2004. Lähiajalugu. I osa. Õpik 9. klassile. Teine, ümbertöötatud trükk. Tallinn: Avita, 132–134.

ÕS = Õigekeelsussõnaraamat. (<http://www.eki.ee/dict/qs/>)

Vocabulary knowledge of 9th grade students. Summary

Persons' vocabulary consists of words they use actively and words they understand. Large vocabulary is important to comprehension. Studies have shown that there is a correlation between large vocabulary and better performance in school.

People use context to learn words but learning by yourself might mean you only learn one of the possible word meanings. Because of that teachers should help students to develop their vocabulary and teachers should not disregard teaching everyday words.

The aim of current thesis was to find out how well do 9th graders know words from their school books' vocabularies. I chose 16 books with vocabularies and formed a list of words that appeared in those vocabularies at least twice. From this list I chose 150 words for the first part of the test and 30 words for the second part of the test.

In the first part of the test students had to mark whether they knew the word or not. In the second part they had to choose 15 words, explain them and use them in a sentence. The test was first tried out and turned out to be adequate.

The test was taken by 133 students from 5 different schools. Most students took the test in language classes on paper, students from one school took the test electronically.

There were no words in the first part of the test that all students would have known. The words they knew the least were *assimileerima*, *pragmaatiline*, *ratifitseerima* and *väisama*. There were 19 words that were known by less than half of the students. In average the students marked that they knew 80% of the words.

The best known words from the second part of the test were *idee*, *globaalne*, *inflatsioon*, *legaalne* and *tolerantsus*. The least known words were *identiteet*, *variant*, *kommentaar*, *moraalne*, *eetiline* and *bürokraatia*. The least mistakes were made in explaining words *idee*, *legaalne*, *globaalne*, *sotsiaalne* and *kommentaar*. The most mistakes were made in explaining words *identiteet*, *stereotüüp*, *vabariik* and *fenomen*. In average, in the second

part of the test one student knew 6 words, had some knowledge of 6 words and did not know 3 words.

From the comparison of the two parts of the test, it appears that pupils comprehend less words than they realize. On average, they marked that they knew 80% of the words, but the results from the second part of the test show that they fully understand the meaning of about 40% of the words and have some knowledge of the other 40%. There was a mild correlation between the results of the first and the second parts of the test: students who marked that they knew a lot of words had better results in the second part of the test.

Test results showed that teaching words like *diskrimineerima*, *kommentaar*, *refereerima*, *sotsiaalne*, *vabariik*, *integreeruma* and *lõimuma* need more attention in schools. Words like *variant*, *kommentaar*, *sotsiaalne*, *identiteet* and *konkreetne* should be further examined.

The results varied a lot. Some words were known by almost all of the students, other were hardly known by anyone. Words that appeared in more books' vocabularies were not known better or worse than those words that appeared in less vocabularies. Some schools results were slightly better than others' but students' results varied a lot in every school. It appears that vocabulary is not taught systematically enough in schools.

Lisa 1. Testi esimese osa tulemused

Sõnad	<i>teab</i>	<i>ei tea</i>
sotsiaalne	127	6
draama	127	6
parlament	128	5
demokraatia	125	8
idee	132	1
sümbol	131	2
avalik	130	3
konstitutsioon	68	62
diskrimineerima	124	8
identiteet	124	9
indiviid	71	61
koalitsioon	99	34
publikatsioon	56	76
spetsialist	132	1
eetiline	83	50
ideaal	125	8
integreeruma	47	86
intelligentne	130	3
kodakondsus	130	3
konkurent	131	2
moraalne	109	23
okupeerima	123	10
pagulane	80	52
reform	106	27
stiil	130	3
vabariik	130	3
debüteerima	49	84
dialog	129	4

Sõnad	<i>teab</i>	<i>ei tea</i>
eksport	116	17
folkloor	88	45
globaalne	120	13
import	118	15
inflatsioon	81	52
kollektiivne	108	24
meedia	129	4
minister	129	4
motiiv	123	10
opositsioon	101	31
president	132	1
rassism	126	7
refereerima	77	54
regionaalne	88	43
represseerima	23	110
siirduma	106	26
absoluutne	128	5
absurdne	124	9
aktsepteerima	126	7
alternatiivne	99	31
eelarve	127	6
esteetiline	32	100
evolutsioon	95	37
illegaalne	129	4
inspireerima	119	14
institutsioon	74	58
intensiivne	115	18
intress	127	6

Sõnad	<i>teab</i>	<i>ei tea</i>
ironia	119	14
kompetentne	61	71
kompromiss	117	16
korruptsioon	92	41
kriis	129	3
kultuur	127	6
legaalne	124	9
liisima	87	46
materiaalne	122	11
memuaarid	106	27
monopol	98	35
parodeerima	111	22
prototüüp	100	32
realistlik	126	7
riik	130	3
skeptiline	99	34
stabiilne	125	8
süsteem	128	5
terror	125	8
abstraktne	79	54
ambitsioon	87	46
animatsioon	119	13
apellatsioon	42	90
argument	117	16
arhailine	30	102
asotsiaal	119	14
aspekt	88	45
assimileerima	11	122
ateist	75	56
autoriteet	113	18

Sõnad	<i>teab</i>	<i>ei tea</i>
bürokraatia	62	69
detail	127	4
distsants	126	5
efekt	127	4
episood	123	7
etikett	109	22
familiaarne	81	50
favoriit	124	6
fenomen	72	57
funktsioon	111	18
huumor	127	4
iive	122	9
illusioon	127	4
improvisatsioon	114	17
interaktiivne	66	65
intervjuu	126	5
kaema	107	24
kaitsevägi	127	4
kandideerima	129	2
kasum	128	3
kommentaar	127	4
kommunikatsioon	97	34
konkreetne	121	10
konstateerima	43	88
kriteerium	88	43
küüditama	129	2
leibkond	110	21
litsents	111	20
lummas	123	8
lõimuma	56	75

Sõnad	<i>teab</i>	<i>ei tea</i>
manipuleerima	124	7
massiivne	124	7
migratsioon	104	27
montaaž	95	35
naiivne	113	18
originaalne	128	3
pragmaatiline	16	114
presentatsioon	108	23
privaatne	125	6
probleem	127	4
progress	119	12
radikaalne	66	65
ratifitseerima	20	111
religioon	123	8
ressurss	118	13
resümee	56	75
retoorika	40	90
situatsioon	124	7
släng	126	5
spontaanne	72	59
standard	117	14
statistika	123	8
stereotüüp	111	19
struktuur	118	13
tava	122	9
tolerantsus	111	20
tüüpiline	126	5
universaalne	114	17
uudis	121	4
valuuta	126	5

Sõnad	<i>teab</i>	<i>ei tea</i>
variant	125	6
visuaalne	102	29
väisama	19	112
värbama	110	21

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Sirje Soop,

(sünnikuupäev: 05.10.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„9. klassi õpilaste õnavaratundmine“,

mille juhendaja on Kersti Lepajõe,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 19.05.2014